

ประเพณีล้านนา ๒

๑.ประเพณีเดือน ๗ เหนือ เดือน ๕ ภาคกลาง ตรงกับเดือนเมษายน

๑.๑ประเพณีรดน้ำคำหัว^๑

เป็นพิธีต่อเนื่องจากวันสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่ของไทย เป็นประเพณีที่ แสดงถึงความเคารพนบถนอมต่อบิดามารดา ผู้ใหญ่ หรือผู้มีพระคุณ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที ของผู้น้อยและขอขมาลาโทษที่ผู้น้อยอาจเคยล่วงเกินผู้ใหญ่ อีกทั้ง เป็นการขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล แก่ตนเองตลอดไปตั้งแต่วันแรกของการเริ่มประเพณีสงกรานต์ จนถึงวันสุดท้ายของสงกรานต์

คำว่า รดน้ำคำหัว เป็นคำพูดของชาวเหนือที่จะไปรดน้ำขอขมา (ขอโทษ) ผู้ใหญ่และขอพรจากผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือ ซึ่งจะมีการอบน้ำจริง ๆ คืออบทั้งตัวและคำหัวคือสระผมด้วยสิ่งที่ใช้สระผมก็จะป็นน้ำส้มป่อยหรือน้ำมะกรูด

^๒การคำหัว ในความหมายทั่วไปของชาวล้านนาไทยนั้นหมายถึงการ “สระผม” แต่ในพิธีกรรม โดยเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์ของทุก ๆ ปี หมายถึง การชำระสะสาง สิ่งอันเป็นอุปมงคลในชีวิตให้วิปลาตปราดไป ด้วยการใช้น้ำส้มป่อยเป็นเครื่องชำระจึงใช้คำว่า คำหัว มาต่อท้ายคำว่า รดน้ำ ซึ่งมีความหมายคล้ายกันกลายเป็นคำซ้อน คำว่า “รดน้ำคำหัว” ประเพณีรดน้ำคำหัวถือว่าเป็นประเพณีที่ต่างไปอีกประเพณีหนึ่ง ที่ประชาชนชาวไทยถือปฏิบัติสืบทอดมาช้านาน ซึ่งการรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุ หรือญาติผู้ใหญ่ บุคคลผู้ให้ตนให้ความเคารพนับถือ การรดน้ำคำหัวนั้นจะเป็นการขอโทษขออภัย ซึ่งกันและกัน ที่เคยล่วงเกินกันในปีที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการล่วงเกินทางกาย ล่วงเกินทางวาจา หรือว่าการล่วงเกินทางใจ ทั้งที่ตั้งใจหรือไม่ได้ตั้งใจ ต่อหน้าหรือว่าลับหลังก็ตาม ประเพณีรดน้ำคำหัว หรือบางครั้งก็เรียกว่า ประเพณีปีใหม่มืองจะมีในระหว่าง วันที่ ๑๓ - ๑๕ เดือนเมษายนของทุกปี หรือวันสงกรานต์นั่นเอง

ประเพณีรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ ส่วนใหญ่จะกระทำกันในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ เพียงวันเดียวหรือวันเถลิงศกนั่นเอง แต่การรดน้ำคำหัวพระสงฆ์นั้นจะมีลักษณะคล้ายๆ กันแต่พิธีการรดน้ำคำหัวพระสงฆ์จะมีพิธีการมากกว่า คือก่อนที่จะรดน้ำพระสงฆ์จะต้องรดน้ำพระพุทธรูปก่อน แล้วจึงค่อยรดน้ำคำหัวพระภิกษุสงฆ์ จากนั้น ก็รับพรจากพระภิกษุสงฆ์ พอเสร็จพิธีก็จะมีการเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน และการรดน้ำคำหัวพระภิกษุสงฆ์นั้นจะทำทุกวัน

^๑ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

^๒ ประเพณีรดน้ำคำหัว. (ออนไลน์) <http://www.baanmaha.com/community/thread19935.html/>. สืบค้นเมื่อ ๑๑ มกราคม

ประเพณีรดน้ำคำหัว เป็นสิ่งที่ทำต่อเนื่องกันมายาวนานในปีใหม่ไทย เป็นการแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อบิดามารดา ผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณ ด้วยความเชื่อที่ว่า เป็นการขอขมาลาโทษ พร้อมทั้งรับคำอวยพรเพื่อสิริมงคลของชีวิต และประเพณีนี้ยังทรงคุณค่ามาจนทุกวันนี้

๑.๒ พิธีกรรมในการดำหัวในเทศกาลสงกรานต์ล้านนา มี ๓ กรณี คือ

กรณีแรก ดำหัวตนเอง คือทำพิธีเสกน้ำสั้มป่อยด้วยคำที่เป็นสิริมงคล เช่น "สัพพทุกขา สัพพทุกขา สัพพ โรคาวินาสันตุ" แล้วใช้น้ำสั้มป่อยลูบศีรษะ

กรณีที่สอง ดำหัวผู้น้อย เช่น ภรรยา บุตร หลาน อันเป็น พิธีกรรมต่อเนื่องจากกรณีแรก คือใช้น้ำสั้มป่อยลูบศีรษะภรรยา บุตร หลาน หลังจากดำหัวตนเอง หรือการที่ตนเองรับน้ำสั้มป่อย (ในกรณีที่สาม) มาลูบศีรษะตนเองเสร็จแล้วสวดใส่ศีรษะ หรือลูบศีรษะผู้ที่มาดำหัวตนเอง

กรณีที่สาม ดำหัวผู้ใหญ่ เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ พระเถระ ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น กรณีนี้อาจไปดำหัวด้วยตนเอง บางครั้งอาจพาญาติพี่น้องไปเป็นกลุ่ม หรือไปเป็นคณะโดยเฉพาะผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือของชุมชน

การดำหัวในกรณีนี้ ถือเป็นประเพณีที่สำคัญยิ่ง ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่สามารถจรรโลงความสันติสุขให้กับสังคม ได้เป็นอย่างดี การดำหัวผู้ใหญ่ด้วยตนเองอาจจะไม่มีพิธีรีตองมากนัก แต่การดำหัวผู้ใหญ่ที่ต้อง ไปเป็นหมู่คณะ ย่อมมีกิจกรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น

๑.๓ คุณค่าที่ไม่ควรมองข้ามในประเพณีรดน้ำคำหัว

พ่อแม่หลายคนอาจจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับการรดน้ำคำหัวเท่าที่ควร มองว่าเป็นเพียงประเพณีหนึ่งที่อยู่ในวันสงกรานต์ และมักใช้เวลาไปกับการเดินห้างสรรพสินค้า แต่หากมองให้ดี การรดน้ำคำหัวล้วนให้คุณค่ากับเด็กเล็กมากมาย

๑. ความสัมพันธ์ในครอบครัว ข้อนี้คุณแม่หลายคนคงเดาถูก เพราะว่าการที่เด็กๆ ได้ไปพบญาติผู้ใหญ่ ถือเป็นโอกาสอันดีที่ทำให้เด็กได้พบกับญาติๆ ที่นอกจากจะสนุกและยังอบอุ่นแล้ว ยังปลูกฝังให้เด็กมีความเคารพและมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่

๒. พัฒนาการของเด็ก อันนี้คุณแม่คงเดาไม่ออกว่า การที่ลูกได้รดน้ำคำหัวปู่ตาชาย จะส่งเสริมพัฒนาการด้านใดบ้าง

- ด้านอารมณ์ การที่เด็กได้อยู่กับครอบครัว และได้รดน้ำผู้ใหญ่พร้อมๆ กับคุณพ่อคุณแม่ จะทำให้เด็กรู้สึกอบอุ่นใจ ใจเย็น มีสมาธิขึ้น

- ด้านสังคม การเข้าสังคมสามารถเริ่มได้จากสังคมเล็กๆ อย่างครอบครัว และพัฒนาไปเรื่อยๆ ถือเป็นเตรียมความพร้อมสู่การเข้าสังคมที่ใหญ่ขึ้นต่อไป

- ด้านจิตใจ เด็กจะได้เรียนรู้ถึงประเพณีอันดีงามและควรสืบสาน ทั้งยังช่วยให้ลูกเห็นความสำคัญของคำว่าครอบครัวที่มีมากกว่าพ่อแม่ลูกด้วย
- ด้านร่างกาย หลังการรดน้ำดำหัวแล้ว หากมีการชวนกันไปทำบุญที่วัดก็มักมีการก่อเจดีย์ทราย ถือเป็นการเล่นตามประเพณีไทยอย่างหนึ่ง ที่ได้ออกกำลังกายแก้มเนื้อมือ แขน และขาไปในตัว

๑.๔ เทคนิคการชวนลูกหลานรดน้ำดำหัว

๑. ให้ลูกมีส่วนร่วม ในการเตรียมดอกไม้ น้ำหอม น้ำปรง แล้วเมื่อทำซ้ำๆ ทุกปี ช่วงเวลาแบบนี้จะเป็นช่วงที่เด็กๆ รอคอยและรู้สึกว่าคุณมีความสำคัญกับเรื่องนี้
 ๒. ทำให้ลูกเห็น เพราะต้องอธิบายให้ลูกเข้าใจก่อน ว่าการรดน้ำดำหัวนั้นคืออะไร และเราทำไปทำไม ถือเป็นการปูพื้นฐานความรู้ขั้นต้นให้กับเด็ก แถมยังเป็นตัวอย่างที่ดีอีกด้วย
 ๓. ชี้นำให้ลูกทำ ขณะที่รดน้ำ แล้วบอกว่า “คุณแม่กำลังรดน้ำคุณตา นะ เดี่ยวคุณตาจะอวยพรให้แม่แข็งแรง อยู่กับลูกไปนานๆ ینگละคะ” พอคุณแม่รดน้ำเสร็จแล้วก็ให้ลูกลองได้รดน้ำดำหัวบ้าง พร้อมกับคอยแนะนำอยู่ใกล้ๆ
- ข้อสำคัญที่สุดคือ...คุณพ่อคุณแม่ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับลูก หาเวลาไปพบปะญาติผู้ใหญ่บ่อยๆ และรดน้ำดำหัวอย่างสม่ำเสมอทุกปี เพื่อเป็นการเน้นย้ำว่าครอบครัวของเราให้ความสำคัญกับประเพณีที่ดีงามแบบนี้มากแค่ไหน แล้วสิ่งเหล่านี้จะถูกปลูกฝังไปในตัวลูกโดยปริยาย

๑.๕ สิ่งที่ต้องนำไปใช้ในการรดน้ำดำหัว

๑. น้ำอบไทยหรือน้ำหอม น้ำส้มป่อย
 ๒. ดอกมะลิและดอกกุหลาบ หรือดอกไม้อื่นๆ ที่ปลูกอยู่ในบ้านก็ได้
 ๓. ขันเงินหรือขันทองเหลือง พานข้าวตอก ดอกไม้ และรูปเทียน
 ๔. ผ้าตัดเสื้อ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม หรือของขวัญเล็กๆ น้อยๆ เพื่อมอบให้แก่ผู้ใหญ่
- หมายเหตุ: สิ่งที่ต้องเตรียมเหล่านี้ถ้าไม่มีเวลาเตรียมครบทุกอย่างก็อนุโลมได้ เพราะหากทำด้วยใจแล้วจะเตรียมการได้ดีมากน้อยแค่ไหน ไม่ใช่เรื่องใหญ่แล้วละ

๒.ประเพณีเดือน ๘ เหนือ เดือน ๖ ภาคกลาง ตรงกับเดือนพฤษภาคม

๒.๑ งานประเพณีแห่เทียนพรรษา^๑

ประเพณีแห่เทียนพรรษานั้น เนื่องจากสมัยก่อนพระภิกษุสงฆ์ไม่มีไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านจึงหล่อเทียนต้นใหญ่ขึ้น เพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์จุดให้แสงสว่างในการปฏิบัติกิจวัตรต่างๆ เป็นพุทธบูชาตลอดเวลา ๓ เดือน การนำเทียนไปถวายชาวบ้านมักจัดขบวนแห่กันอย่างเอิกเกริกสนุกสนานและปฏิบัติ

สืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี งานประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นงานประเพณีที่รวมความผูกพันของชุมชนท้องถิ่น โดยเริ่มตั้งแต่การที่ชาวบ้านร่วมบริจาคเทียนเอามาหลอม หล่อเป็นเทียนเล่มใหญ่เล่มเดียวกัน เป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่คณะไปในตัว การสรรหาภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีฝีมือทางช่าง มีความรู้ ความชำนาญในเรื่อง การทำลวดลายไทย การแกะสลักลวดลายลงบน ต้นเทียน การทำเทียนให้เป็นลายไทย แล้วนำไปติดบนต้นเทียน การประดับด้วยผ้าฝ้าย ผ้าไหม ดอกไม้สด ล้วนแล้วแต่เป็นฝีมือของช่างในท้องถิ่น ส่วนการจัดขบวนแห่ก็ล้วนแต่ใช้ของพื้นเมือง เช่น เครื่องแต่งกายของขบวนพ็อน จะใช้ผ้าพื้นเมืองเป็นหลัก การพ็อนรำจะใช้ทำรำที่ดัดแปลงมาจาก วิถีชีวิต การทำมาหากินของชาวบ้าน เป็นทำรำในรูปแบบของศิลปะที่งดงาม ดนตรีประกอบก็เป็น เครื่องดนตรีประจำถิ่น ผสมเข้ากับการขับร้องที่สนุกสนานเร้าใจ ทำให้งานประเพณีนี้ยิ่งใหญ่ ประชาชนต่างเฝ้ารอคอย

ศิลปะการพ็อนรำที่นิยมนำมาประกอบการแสดงในขบวนแห่ คือ การรำเชิงต่างๆ เช่น เชิงกระลือ เชิงกระดืบ เชิงสวิง เชิงแห่ไข่มดแดง ซึ่งดัดแปลงมาจากการประกอบอาชีพในวิถีชีวิตประจำวันทั้งสิ้น

งานแห่เทียนพรรษา เป็นงานที่ทำให้คนวัยรุ่น หนุ่มสาว ได้มีโอกาสได้ใกล้ชิดและสัมผัส กับศิลปวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด นับตั้งแต่การเข้าเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือ เป็นลูกมือช่างของทางวัด ในการแกะสลักทำลวดลายต้นเทียน คั่นคว่ำหาวิธีการทำเพ็ชรพรรษาให้วิจิตรพิสดาร งดงาม แต่ประหยัด การเข้าร่วมในขบวนแห่จะเป็นการผสมผสานระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ เช่น การเล่นดนตรีพื้นบ้าน โปงลาง หรือเป่าแคน จะมีทั้งผู้สูงอายุและคนหนุ่มสาว ส่วนขบวนพ็อนรำ จะใช้เด็กๆ รุ่นเยาว์ ถึงวัยหนุ่มสาวมากกว่าคนสูงวัย ซึ่งคาดหวังได้ว่า ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จะสืบทอดต่อไปอีกยาวไกล

^๑ ประเพณีแห่เทียนพรรษา. (ออนไลน์) <http://www.prapayneethai.com/>. สืบค้นเมื่อ ๑๑ มกราคม ๒๕๕๘.

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่เทียนพรรษา

ก่อนสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพลธิประสงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองอุบล ชาวอุบลไม่มีการหล่อเทียนแห่เทียนเช่นปัจจุบัน ชาวบ้านจะพันเทียนยาวรอบศีรษะไปถวายพระเพื่อ จุศบูชาจำพรรษา ครั้นในสมัยกรมหลวงสรพลธิประสงค์ ได้เป็นผู้สำเร็จราชการที่ เมืองอุบล คราวหนึ่งมีการแห่บั้งไฟที่วัดกลาง มีคนไปดูมาก ในการแห่บั้งไฟมีการตีกันในขบวนแห่จนถึงแก่ ความตาย เสด็จในกรมเห็นว่าไม่ดี จึงให้เลิกการแห่บั้งไฟและเปลี่ยนเป็นการแห่เทียนแทน

การแห่เทียนแต่เดิมไม่ได้จัดใหญ่โตเช่นปัจจุบัน เพียงแต่ชาวบ้านร่วมกันบริจาคเทียน แล้ว นำเทียนมาติดกับลำไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ ตามรอยต่อหากระคายจิ้งโก (กระคายสีเงินสีทอง) ตัดเป็นลาย พันปลาปิดรอยต่อ เสร็จแล้วนำต้นเทียนไปมัดติดกับบั้งน้ำมันก๊าด ฐานของต้นเทียนใช้ไม้ดีเป็นแผ่น เรียบ หรือทำสูงขึ้นเป็นชั้นๆ ติดกระคาย เสร็จแล้วมีการแห่ไปถวายวัด พาหะที่ใช้นิยมใช้เกวียน หรือล้อเลื่อนที่ใช้วัวหรือคนลากจูง การแห่ของชาวบ้านก็จะมีฆ้อง กลอง กรับ และการฟ้อนรำด้วยความสนุกสนาน

ในระยะเวลาประมาณ พ.ศ.๒๔๘๐ การทำต้นเทียนได้พัฒนาขึ้น ถึงขั้นใช้การหล่อออกจาก เบ้าพิมพ์ที่เป็นลายต่างๆ เช่น ประจายม กระจิง ตาอ้อย บัวคว่ำ บัวหงาย ก้ามปู ฯลฯ แล้วนำไปติดที่ ลำต้นเทียน ช่างผู้มีชื่อเสียงในทางนี้คือ นายโพธิ์ สงศรี ลายที่พ่อใหญ่โพธิ์ทำขึ้นเป็นลายต่างๆ เช่น ลายประจายม กระจิงตาอ้อย ใบเทศ บัวคว่ำบัวหงาย พ่อใหญ่โพธิ์เป็นช่างทำต้นเทียน ให้กับวัดทุ่งศรี เมือง ต่อมา นายสวน คุณผล ได้นำวิธีการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ และประดับฐานต้นเทียนด้วยรูปปั้น สัตว์และลายไม้ฉลุทำให้ดูสวยงามมากขึ้น ผลงานทำต้นเทียน ของนายสวน คุณผล จึงมักจะได้รางวัล ชนะเลิศอยู่เป็นประจำ

๒.๓ ประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่เทียนพรรษา

ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๕๔ ประชาชนเริ่มให้ความสนใจและเห็นความสำคัญ ในการทำและแห่ เทียนพรรษามากขึ้น เมื่อทางจังหวัดได้ส่งเสริมให้งานเข้าพรรษาเป็นงานประเพณีประจำปี แต่ต้น เทียนในขณะนั้นยังมีการจัดทำอยู่เพียง ๒ ประเภท คือ ประเภทมัดเทียนรวมกันแล้วติดกระคายสีและ ประเภทพิมพ์ลายติดลำต้น

ใน พ.ศ.๒๔๕๕ ได้มีการฟื้นฟูศิลปะการทำต้นเทียน และการแห่เทียนพรรษาของ จังหวัด อุบลราชธานี มีการประกวดเทียนพรรษา ๒ ประเภท คือ ประเภทมัดรวมติดลาย และประเภท ติด พิมพ์ ครั้น พ.ศ.๒๔๕๗ ช่างฝีมือรุ่นเยาว์ อันได้แก่ นายอารีย์ สินสวัสดิ์ นายประดับ ก้อนแก้ว ได้ พัฒนาการทำขึ้นใหม่ โดยใช้ปูนปลาสเตอร์แกะเป็นแม่พิมพ์ลายต่างๆ แล้วหล่อด้วยเทียนออกมาเป็น ดอกๆ ฟุ้งที่ใช้หล่อดอกไม้คนละสีกับลำต้น จึงทำให้มองเห็นเป็นส่วนลึกของลายอย่างชัดเจน นาย

ระดับก่อนแก้ว ได้ทำต้นเทียนติดพิมพ์ และตกแต่งขบวนต้นเทียนของวัดมหานารามได้อย่างสวยงามจนได้รับรางวัลชนะเลิศ

ประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๐ มีการจัดงานกิ่งพุทธกาลทั่วประเทศ งานด้านศาสนาจึงเฟื่องฟูมาก การแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับการสนับสนุนให้ยิ่งใหญ่มากขึ้น ทั้งด้านการจัดขบวนแห่และการจัดหาสวยงามสำหรับต้นเทียน

พ.ศ.๒๕๐๒ นายคำหมา แสงงาม ช่างสูงอายุนคนหนึ่งได้คิดและแกะสลักต้นเทียนโดยไม่ต้องพิมพ์ดอกมาติด เหมือนเช่นที่ช่างรุ่นก่อนทำมา ทำให้ต้นเทียนแกะสลักที่นายคำหมาทำให้กับบ้านกุดเป้ง อำเภอวารินชำราบ มีความแปลกใหม่สวยงาม ดังนั้น ในปีต่อมา จึงได้มีการเสนอให้จัดประกวดต้นเทียน ๓ ประเภท คือ ประเภทมัดรวมติดลาย ประเภทติดพิมพ์ และประเภทแกะสลัก ระยะเวลาต่อมา จึงตัดต้นเทียนประเภทมัดรวมติดลายที่เป็นต้นเทียนแบบเก่า ออกจากการประกวด ช่างแกะสลักต้นเทียนที่มีฝีมือในรุ่นต่อมา ได้แก่ นายอุตสาห์ จันทรวิจิตร และนายสมย์จันทรวิจิตร ซึ่งเป็นพี่น้องกัน

๒.๔ ความสำคัญ

วันเข้าพรรษา ตามประเพณีทางศาสนาแต่เดิม ประชาชนนำเทียนที่หล่อและแกะสลักสวยงามถวายพระสงฆ์ เพื่อจุดบูชาระหว่างเข้าพรรษา ต่อมาจัดให้มีการประกวดต้นเทียนพรรษา โดยแบ่งเป็น ๓ ประเภทได้แก่ ประเภทมัดรวมติดลาย ประเภทติดพิมพ์ และประเภทแกะสลัก ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดเป็นงานประจำปีและงานระดับชาติ โดยเพิ่มกิจกรรมและระยะเวลาการจัดงาน เช่น มีการสมโภชเทียนพรรษาพระราชทาน จัดงานพาแลง แสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมือง และการประกวดธิดาเทียน

๒.๕ พิธีกรรมและการปฏิบัติ

๑. ชาวบ้านแต่ละคุ้มจัดวัสดุอุปกรณ์ในการหล่อเทียน จัดทำต้นเทียนทั้งแกะสลักและติดพิมพ์

๒. รวมเทียนที่ตกแต่งแล้ว ก่อนพิธีเปิดงานแห่เทียน ๑ วัน

๓. จัดประกวดโดยแบ่งเป็นประเภท

๔. ถวายต้นเทียนพรรษาแก่วัด และเก็บรักษาไว้จัดในปีต่อไป

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ รุ่งเช้าของวันสำคัญวันนี้ก็มาถึง ทุกคนในชุมชนชาวคุ้มวัดต่างๆรีบตื่นแต่เช้าหุงหาอาหารในครอบครัวให้เสร็จภาระกิจ จากนั้นรีบอาบน้ำแต่งตัวเพื่อรอชมขบวนแห่เทียนพรรษาซึ่งทุกคนในท้องถิ่นต่างรอคอยวันสำคัญวันนี้อย่างใจจดใจจ่อต้องการให้ถึงวันนี้เร็วๆ บางคนรีบทำภาระกิจของครอบครัวให้แล้วเสร็จเพื่อตัวเองจะได้แต่งเนื้อแต่งตัวเข้าร่วมขบวนแห่...รีบหาข้าวหาปลาให้ลูกกินเพื่อจะได้พาลูกๆไปแต่งเนื้อแต่งตัวเพื่อร่วมขบวนแห่...บางคนรีบจัดเตรียม

สิ่งของให้คนที่บ้านเอาไว้ใช้เข้าร่วมขบวนแห่...อีกหลายๆครอบครัวรับแต่งเนื้อแต่งตัวเพื่อไปรอมขบวนแห่ที่จะผ่านมาด้วยใจที่จดจ่อ.....นี่เป็นวิถีชีวิตของคนที่ได้แสดงความสามัคคีร่วมกันในการเข้าร่วมขบวนแห่เทียนพรรษาของคนในท้องถิ่น ที่สืบสานประเพณีกันมายาวนาน แต่ละคุ้มวัดจะจัดขบวนขึ้นมาเพื่อมาประกวดประชันกันอย่างยิ่งใหญ่ และแฝงไว้ด้วยพุทธประวัติ และคติธรรมตลอดจนสอดแทรกงานประเพณีใน 12 เดือนหรือ ฮีตสิบสองนั้งเอง พร้อมด้วยมุกตลกหยรรษา ที่นำมาจัดแสดงในขบวนแห่ด้วยซึ่งสร้างความสนุกสนานครื้นเครงให้กับผู้ชมอย่างน่าทึ่ง.....ซึ่งปีนี้ฟ้าเป็นใจประทานฝนโปรยปรายมาให้คล้ายร้อนกันทั่วหน้าขณะที่แต่ละขบวนแห่เริ่มตั้งขบวนแห่เทียนจนกระทั่งแห่เทียนเสร็จ ที่น่าทึ่งมากคืองานนี้ทั้งผู้ร่วมขบวน ทั้งผู้ชมไม่มีใครหนีกลับบ้านสักคน ทุกคนตั้งหน้าตั้งตาร่วมดู...ร่วมชม...ร่วมแสดงกันอย่างน่าชมเชย...จนขบวนแห่ขบวนสุดท้ายผ่านไป ผู้ชมทุกคนจึงแยกย้ายกลับบ้าน บางคนยังตามไปดูเขาประกวดต้นเทียน และนางเทียน (นางเทียนคือสาวงามที่แต่ละคุ้มวัดคัดเลือกมาว่าสวยที่สุดขึ้นนั่งข้างต้นเทียนในขบวนแห่นั้นเอง) ในขบวนแห่จะต้องมีสาวงามประจำต้นเทียนทุกขบวน งานนี้ลูกสาวใครสวยก็จะถูกจองให้มานั่งประจำต้นเทียน ซึ่งแต่ละปีก็จะใช้สาวงามประจำต้นเทียนไม่เท่ากัน ตามจากคนเฒ่าคนแก่บอกว่า ให้ถือตามนางสงกรานต์ในปีนั้นๆว่ามีทิวทัศน์ก็จะใช้นางงามประจำต้นเทียนจำนวนเท่านั้น ดังนั้นนางงามประจำต้นเทียนในแต่ละปีจึงไม่เท่ากัน ผู้เขียนก็สงสัยว่า..เพราะอะไร....ก็ได้คำตอบว่า เป็นการขอฝนให้ตกได้น้ำสำหรับทำนาปลูกข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตที่สมบูรณ์นั่นเอง ทุกคนภาคภูมิใจมากกับการตั้งหน้า...ตั้งตา...ตั้งใจ...รอวันสำคัญวันนี้จริง....แม้ฝนจะตกลงมาทุกคนก็ไม่ยอมถอย.....ทั้งคนดู.....ทั้งคนร่วมขบวน.....

ทุกคนมีความสุขสนุกสนานกันทั่วหน้า ให้ความร่วมมือกันตั้งแต่เด็กจนถึงคนแก่ ซึ่งมีทุกเพศ ทุกวัย ที่มาร่วมขบวนแห่ และยังหอบลูกจูงหลานมาชมกันทั้งหมู่บ้าน บางครอบครัวก็มารอมขบวนแห่ บางคนก็มารอดูและให้กำลังใจคนในครอบครัวของตนเองที่เข้าร่วมขบวนแห่ บางคนก็แต่งตัวรอเข้าขบวนแห่ นับว่าเป็นความสามัคคีของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่นที่ยังหาได้ในชนบทของไทยในปัจจุบัน

๒.๖ วัสดุและอุปกรณ์ในการหล่อต้นเทียน

๑. ขี้ผึ้งถ้วย (ขี้ผึ้งน้ำมัน) เป็นขี้ผึ้งคุณภาพพอใช้ได้ หนักประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ กิโลกรัม ทั้งนี้แล้วแต่น้ำหนักของต้นเทียนที่ต้องการ

๒. เต้าอั้งโล่ ๒ - ๔ เต้า พร้อมถ่านไม้, ฟืน

๓. ชามอ่างขนาดใหญ่ ๒ ใบ ขนาดกลาง ๔ ใบ ขนาดเล็ก ๖ ใบ

๔. ปิ๊ป ๒ - ๔ ใบ

๕. โอ่งมังกร หรือถังน้ำมันเปล่าขนาด ๒๐๐ ลิตร ๒ ใบ

๖. ภาชนะที่ใช้ต้กเทียน เช่น กระบวนตักน้ำหรือขันโลหะ หรือขันพลาสติกที่ทนความร้อน

๗. ผ้ากรอง ใช้ผ้ามุ้งเนื้อดีละเอียด ยาว ๒ เมตร

๘. สังกะสีชนิดเรียบแบบหนา ขนาดกว้าง ๘๐ – ๑๒๐ เซนติเมตร ยาว ๗ ฟุต จำนวน ๑ แผ่น สำหรับหล่อต้นเทียน และขนาดกว้าง ๘๐ – ๑๒๐ เซนติเมตร ยาว ๑ ฟุต จำนวน ๑ แผ่น สำหรับหล่อยอดต้นเทียน ขนาดของสังกะสี อาจเพิ่มหรือลดได้ตามความเหมาะสมหรือความต้องการที่จะหล่อต้นเทียนและยอด

๙. ผ้าซีริวที่สะอาด ๔ – ๕ ผืน

๑๐. ท่อนไม้ (เสาไม้) เส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ – ๘ นิ้ว ยาว ๒.๕๐ เมตร ๑ ท่อนสำหรับทำแกนลำต้นและยาว ๑ เมตร ๑ ท่อน สำหรับทำแกนต้นเทียน

๑๑. ถังตักน้ำ ๑ ใบ

๑๒. ไม้ขนาด ๓ – ๔ นิ้ว ยาว ๑.๕๐ เมตร จำนวน ๒ ต้น สำหรับทำเสา

๑๓. ไม้ไผ่หรือไม้เบญจพรรณ ขนาด ๑ x ๒๕ ฟาครั้งยาว ๑ เมตร ใช้ทั้ง ๒ ซีก จำนวน ๒ ท่อน สำหรับเป็นไม้ขนาน

๑๔. เสียม จอบ

วิธีการหล่อต้นเทียน

การหล่อต้นเทียนประเภทติดพิมพ์ มีขั้นตอนดังนี้ การเตรียมไม้ทำแกนลำต้น นาท่อนไม้ (เสาชนิดกลม) ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๓ นิ้ว ยาว ๒.๕๐ เมตร มาแต่ง ปลายด้านหนึ่งให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ๕๐ เซนติเมตร กว้างด้านละ ๑๐ เซนติเมตร เป็นเคียวสำหรับสวมใส่กับส่วนฐานของต้นเทียน ในปัจจุบันใช้แกนเป็นเหล็กกกลางขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๐ เซนติเมตร แล้วพันโอบด้วยเชือกมะนิลาอีก ครั้ง เพื่อให้แกนต้นเทียนใหญ่ขึ้น เป็นการประหยัดขี้ผึ้งด้วย หรือใช้ไม้อัดหนา ๑๐ เซนติเมตร มาทำเป็นต้นทรง สี่เหลี่ยม แปดเหลี่ยม หรือย่อมุม แล้วทำด้วยสีน้ำพลาสติก สีส้มหรือแดงรองพื้น

๒.๖ ช่วงเวลาในการกระทำประเพณีแห่เทียนพรรษา

วันแรมหนึ่งค่ำเดือน ๘ ถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือน ๑๑

๓.ประเพณีเดือน ๕ เหนือ เดือน ๖ ภาคกลาง ตรงกับเดือน มิถุนายน

๓.๑ประเพณีไทย ประเพณีให้ทานไฟ

ประเพณีไทย ประเพณีให้ทานไฟ การให้ทานไฟ เป็นประเพณีต้นแบบเฉพาะของ พุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานแต่ ประเพณีการให้ทานไฟนี้อาจจะไม่คุ้นหูหรือเป็นที่รู้จักของผู้ที่ไม่สัมผัสกับประเพณีทางถิ่นใต้ อาจ จะคิดว่าเป็นการให้ “ไฟ” เป็น ทาน หรือ ถวายไฟร้อน ๆ แก่พระภิกษุสงฆ์เคยมีผู้เข้าใจว่า “ถวายถ่าน ไฟ” เพราะภาษาถิ่นใต้ ออกสำเนียง “ทาน” เป็น “ถ่าน” จึงเข้าใจไปอย่างนั้น การให้ทานไฟนี้ เป็นการ ถวายอาหารร้อน ๆ แก่พระภิกษุสามเณรในฤดูหนาวหรือในช่วงอากาศเย็นของชาวนครศรีธรรมราช ประเพณีนี้เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีความเชื่อในพระพุทธศาสนาต้องการทำบุญกับพระภิกษุ สามเณร โดยการถวายอาหารบิณฑบาตภายในวัดเพราะเมื่ออากาศหนาวเย็น พระภิกษุสามเณรไม่ สะดวกที่จะออกไปบิณฑบาตนอกวัดจึงกลายเป็นประเพณีให้ทานไฟในปัจจุบัน “ประเพณีไทย ประเพณีให้ทานไฟ” การให้ทานไฟ เป็นประเพณีต้นแบบเฉพาะของพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดนคร ศรีธรรมราชที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่ประเพณีการให้ทานไฟนี้อาจจะไม่ คွ้นหูหรือเป็นที่รู้จักของผู้ที่ไม่สัมผัสกับประเพณีทางถิ่นใต้ อาจ จะคิดว่าเป็นการให้ “ไฟ” เป็น ทาน หรือ ถวายไฟร้อน ๆ แก่พระภิกษุสงฆ์เคยมีผู้เข้าใจว่า “ถวายถ่านไฟ” เพราะภาษาถิ่นใต้ ออกสำเนียง “ทาน” เป็น “ถ่าน” จึงเข้าใจไปอย่างนั้น การให้ทานไฟนี้ เป็นการถวายอาหารร้อน ๆ แก่พระภิกษุ สามเณรในฤดูหนาวหรือในช่วงอากาศเย็นของชาวนครศรีธรรมราชประเพณีนี้เป็นภูมิปัญญาของ ชาวบ้านที่มีความเชื่อในพระพุทธศาสนาต้องการทำบุญกับพระภิกษุสามเณร โดยการถวายอาหาร บิณฑบาตภายในวัดเพราะเมื่ออากาศหนาวเย็น พระภิกษุสามเณรไม่สะดวกที่จะออกไปบิณฑบาต นอกวัดจึงกลายเป็นประเพณีให้ทานไฟในปัจจุบันประเพณีให้ทานไฟ

๓.๑ความหมายการให้ทานไฟ

หมายถึง การถวายความอบอุ่นแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วยไฟในฤดูหนาว ซึ่งเป็นการทำบุญอย่าง หนึ่งที่มีมาแต่สมัยพุทธกาลและนิยมทำกันจนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช

การให้ทานไฟ คือ การก่อกองไฟให้เกิดความอบอุ่นแก่พระสงฆ์ในฤดูหนาวและให้พระสงฆ์ได้ฉันอาหารร้อน ๆ ไปพร้อมกันด้วย การให้ทานไฟเป็นการทำบุญเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์เกิดความอบอุ่นในตอนเช้ามีดของคืนที่มีอากาศหนาวเย็น โดยใช้ลานวัดเป็นที่ก่อไฟแล้วทำขนมถวายพระ กล่าวโดยสรุป การให้ทานไฟ เป็นประเพณีเฉพาะถิ่นของพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราชที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก่อไฟให้ความอบอุ่นและปรุงอาหารร้อน ๆ ถวายแก่พระภิกษุสามเณรตอนเช้ามีดที่อากาศหนาวเย็นจนกลายเป็นประเพณีสืบต่อกันมา

๓.๒ ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของประเพณีการให้ทานไฟนี้ สันนิษฐานว่า มีเรื่องราวความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยมีความเห็นเป็น ๒ นัยดังนี้

นัยที่ ๑ เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ มีเรื่องเล่าว่า ในเมืองราชคฤห์ มีเศรษฐีคนหนึ่งชื่อ “โกสิยะ” มีทรัพย์สิน ๘๐ โกฏิ แต่เป็นคนตระหนี่ ไม่ให้ทาน ไม่บริจาค ไม่อำนวยความสะดวกแก่ผู้ใดเลยแม้แต่ภรรยาและบุตรของตน ต่อมา เศรษฐีต้องการกินขนมเบื้อง (ขนมกุมมาล) จึงให้ภรรยาไปแอบทำขนมบนปราสาทเพราะเกรงว่าผู้อื่นจะรู้เห็นแล้วจะมาขอแบ่งขนมกินด้วย ความนี้ได้ทราบถึงพระพุทธเจ้าเพื่อจะโปรดเศรษฐีให้มีใจน้อมไปในการบริจาทานจึงได้มอบหมายพระโมคคัลลานเถระ อัครสาวกเบื้องซ้ายไปโปรดโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่คนนี้เมื่อพระเถระรับพุทธบัญชาแล้วก็ไปแสดงอิทธิฤทธิ์ที่ปรมาณเศรษฐีด้วยวิธีการต่างๆ จนเศรษฐีคลายความพศ ได้ถวายขนมเบื้องแก่พระเถระเพราะกลัวไฟจะไหม้ปราสาทของตนด้วยอิทธิฤทธิ์ของพระเถระเมื่อเศรษฐีถวายขนมเบื้องแล้ว พระเถระได้แสดงพระธรรมโดยพรรณาคุณพระรัตนตรัย และแสดงอานิสงส์การให้ทานจนเศรษฐีมีจิตเลื่อมใส ได้นำขนมเบื้องและวัตถุทานอื่น ๆ มาถวายแก่พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูป ณ วัดเชตวันมหาวิหารด้วยพุทธาณูภาพขนมเบื้องที่เศรษฐีนำมาถวายพระ มีเหลือมากมายแม้จะแจกจ่ายแก่ชาวบ้าน คนยากจนขอทาน ขนมก็ยังสิ้นเหลือ จนถึงกับนำไปเททิ้งที่ใกล้ซุ้มประตูวัดเชตวัน ปัจจุบันสถานที่เทขนมเบื้องทั้งนั้น เรียกว่าเงื่อมขนมเบื้อง กาลต่อมา โกสิยเศรษฐี กลายเป็นเศรษฐีใจบุญชอบให้ทาน และได้บริจาคทรัพย์จำนวนมากเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยมูลเหตุดังกล่าวจึงเป็นที่มาของ ประเพณีการให้ทานไฟในปัจจุบัน

นัยที่ ๒ นายเจริญ ตันมหาพรหม ได้ให้ทัศนะความเป็นมาของประเพณีการให้ทานไฟไว้ว่า การให้ทานไฟนี้ปรากฏอยู่ในครั้งพุทธกาล ณ เมืองสาวัตถี นครหลวงแห่งแคว้นโกศลที่ปกครองโดยพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่เป็นพุทธมามกะและเป็นศาสนูปถัมภก อีกทั้งเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับจำพรรษามากที่สุด คือรวมทั้งหมด ๒๕ พรรษาครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลประทับอยู่บนปราสาทชั้นบนทอดพระเนตรไปทางถนนในพระนครเห็นพระภิกษุจำนวนมาก ร้อยนับพันไปยังบ้านของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีบ้างบ้านของนางวิสาขาบ้าง และบ้านของคนอื่นๆ บ้าง เพื่อรับบิณฑบาตบ้างเพื่อฉันภัตตาหารบ้าง พอเห็นดังนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงโปรดฯ ให้จัดภัตตาหารอันประณีตเพื่อพระภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปแต่ปรากฏว่าไม่มีพระมารับสักรูป คงมีแต่พระอานนท์เพียงรูปเดียวเท่านั้นพอพระอานนท์กลับไปแล้ว จึงตรัสถามมหาดเล็กได้รับคำกราบบังคมทูลว่าไม่มีพระมาคงมีแต่พระอานนท์รูปเดียว เท่านั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกริ้วภิกษุทั้งหลายจึงเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่า ได้ให้ห้องเครื่องจัดภัตตาหารตั้งไว้ถวายพระประมาณ ๕๐๐ รูป ไม่ปรากฏมีพระมารับกันเลขของที่จัดไว้เหลือเดนอยู่อย่างนั้นเหตุใดพระภิกษุไม่เห็นความสำคัญในพระราชวังเรื่องนี้เรื่องอะไรกันพระพุทธเจ้าได้ทรงฟังพระดำรัสดังนั้นก็เข้าพระทัยตลอด ไม่ตรัสคำนิโทษพระภิกษุทั้งหลาย และถวายพระพรว่า“สาวกของอาตมภาพไม่มีความคุ้นเคยกับมหาบพิตร เพราะเหตุที่ไม่มีความคุ้นเคยนั่นเองจึงไม่พากันไป ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงประกาศเหตุที่ภิกษุไม่ควรเข้าไปในตระกูลประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

- ๑ . ไม่ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
- ๒ . ไม่ไหว้ด้วยความเต็มใจ
- ๓ . ไม่ให้อาสนะ (นิมนต์นั่ง) ด้วยความเต็มใจ
- ๔ . ซ่อนเร้นของที่มีอยู่
- ๕ . ของที่มีมากแบ่งให้นิดหน่อย
- ๖ . มีของประณีต แต่ให้ของเศร้าหมอง
- ๗ . ให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้โดยเคารพ
- ๘ . ไม่นั่งฟังธรรม
- ๙ . ไม่สนใจต่อถ้อยคำของกันและกัน

องค์ประกอบที่กล่าวมาทั้ง ๙ ประการนี้ ถ้าภิกษุยังไม่เข้าไป ก็ไม่ควรเข้าไป เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้เมื่อเรื่องนี้ผ่านไปแล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงครุ่นคิดอยู่ว่าพระพุทธองค์ตรัสแต่ว่าสาวกของพระองค์ไม่มีความคุ้นเคยในราชสำนัก ทรงดำริต่อไปว่าถ้าภิกษุสามเณรมีความคุ้นเคย ในราช

สำนึกแล้ว ก็คงจะพากันเข้ามาวันละมาก ๆ รูป เหมือนพากันไปในบ้านของนางวิสาขาและ บ้านของอนาถปิณฑิกเศรษฐีทรงคิดอยู่ว่า “ทำอย่างไรพระเนตรจะมีความคุ้นเคยกับเราได้” พระองค์ทรงพิจารณาถึงสภาพในฤดูหนาวในเมืองสาวัตถี พระภิกษุสามเณรคงหนาวเย็นกว่าฆราวาสผู้อยู่ครองเรือนทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งยามออกบิณฑบาตในตอนเช้าตรู่ ความหนาวเย็นคงเป็นอุปสรรคมาก เพราะพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์เพียง ๓ ผืนนอกจากนี้ ยังทำให้พระภิกษุที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่ตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ บางรูปร่างกาย อ่อนแอถึงกับอาพาธได้พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงเกิดความเวทนาและก่อไฟถวายพระให้ได้ผิงในยาม ใกล้เคียงต่อมา ชาวเมืองเห็นว่า การให้ทานไฟในตอนใกล้รุ่ง อีกไม่นานฟ้าก็จะสว่าง จึงได้ เสาะหาหัวเผือก หัวมันมาเผาและนำไปปรุงมาปรุงเป็นภัตตาหารถวายพระภิกษุสามเณร เป็นการทำบุญจะได้านิสงส์มากขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่มาทางภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะที่จังหวัดนครศรีธรรมราชประเพณีให้ทานไฟพลอยตกทอดมาถึงพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราชด้วย ถึงแม้ความเห็นทั้ง ๒ นัยนี้ จะไม่กล่าวถึงการให้ทานไฟโดยตรงแต่ก็มีเค้ามูลหรือสาเหตุ ให้สันนิษฐานได้ว่า

ประเพณีการให้ทานไฟมีประวัติความเป็นมาดังที่กล่าวมาแล้ว แท้จริงการให้ทานในทางพระพุทธศาสนามีเรื่องราวที่น่าสนใจและมีสาระธรรมจำนวนมากที่พุทธบริษัทจะนำมาศึกษาเทียบเคียง เพื่อเสาะหาต้นตอหรือสาเหตุของประเพณีต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันประเพณีการให้ทานไฟด้วยการถวายขนมเบื้องในฤดูหนาวแก่พระภิกษุสงฆ์นี้ พระมหากษัตริย์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและกรุงรัตน โกสินทร์ตอนต้นก็ทรงถือเป็น

พระราชประเพณีที่จะต้องทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นประจำทุกปีมีหลักฐานปรากฏในพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า“..... กำหนดเลี้ยงขนมเบื้องนี้ว่าเมื่อพระอาทิตย์ออกสุดทางให้ตกนิจเป็นวันหยุดจะกลับ ขึ้นเหนืออยู่ในองศา ๘ ราศีธนู เป็นกำหนดเลี้ยงขนมเบื้องไม่กำหนดแน่ว่า ก็คำ วันใดการเลี้ยงขนมเบื้องนี้ไม่ได้มีการสวดมนต์ก่อนอย่างพระราชพิธีอื่นใดกำหนดพระสงฆ์ตั้งแต่เจ้า พระราชาคณะ ๘๐ รูปฉันในพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย ขนมเบื้องนั้น เณรพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ท้าวนางเจ้าจอมมารดา เจ้าแม่พนักงานคาคปะรำตั้งเตาละเลงข้างห้องพระโรง”

๓.๓ เวลา และสถานที่ให้ทานไฟ

ประเพณีการให้ทานไฟ นิยมประกอบพิธีกันในเดือนอ้าย หรือ เดือนยี่ของทุกๆ ปี (ประมาณปลายเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์) ซึ่งเป็นช่วงหรือฤดูที่อากาศหนาวเย็นใน ภาคใต้

ปัจจุบันนิยมทำกันในวันเสาร์ที่ ๒ ของเดือนมกราคมเพราะตรงกับวันเด็กแห่งชาติ ทางสถานศึกษาได้นำเด็ก ครูและผู้ปกครองมาประกอบพิธีให้ทานไฟในบริเวณวัดที่ใกล้โรงเรียน นับเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรของเด็กที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้วย ทั้งนี้จะเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อการนี้ตั้งแต่ตอนรุ่งหรือเช้าตั้งประมาณเวลา ๐๕.๐๐ น. แต่โดยทั่วไปก็ไม่ได้กำหนดวันที่แน่นอนสุดแต่ความสะดวกของชาวบ้านหรือโรงเรียนในละแวกวัดจะกำหนดขึ้นเอง

สำหรับสถานที่ประกอบพิธีหรือการถวายไฟนั้น จะกระทำกันในบริเวณวัดหรือในศาลาวัดก็ได้ ในปัจจุบันประเพณีการให้ทานไฟนี้จะทำกันเฉพาะบางวัดในเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น เช่น วัดหัวอิฐ วัดมุ่มป้อม วัดศรีทวี วัดสระเรียง วัดหน้าพระบรมธาตุ วัดธาราวดีหรือบางจังหวัดที่ผู้คนชาวนครศรีธรรมราชไปอาศัยอยู่ เช่น จังหวัดพังงา จังหวัด สุราษฎร์ธานี ก็มีประเพณีการให้ทานไฟเช่นเดียวกันแต่ก็มีจำนวนน้อยมาก นอกจากนี้ สถาบัน การศึกษาบางสถาบันได้ประกอบพิธีการให้ทานไฟภายในสถาบันของตน เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนินี้จะสังเกตได้ว่า ประเพณีการให้ทานไฟนอกจากจะประกอบพิธีภายในวัดแล้วยังได้ขยายฐานประเพณีไปยังสถานศึกษาที่แสดงบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยแต่ถ้าจะมอง กันอีกมุมหนึ่งจะเห็นได้ว่าวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศล หรือเป็นบุญเขตไม่อาจตอบสนองบทบาทตามฐานะของตนได้ เพราะในปัจจุบันเหลือวัดจำนวนน้อยมากที่จะอนุรักษ์หรือสืบสานประเพณีการให้ทานไฟนี้ได้

๓.๔ พิธีกรรม

ในตอนรุ่งหรือเช้าในวันนัดหมายที่จะให้ทานไฟชาวบ้านพุทธศาสนิกชนในละแวก นั้น จะพร้อมใจมาที่วัดโดยจัดแจงเตรียมอุปกรณ์ เช่น ถ่าน ไม้ฟืน เตาไฟ พร้อมด้วยเครื่องปรุงอาหารหรือเครื่องทำขนมไปด้วยเมื่อถึงบริเวณวัดก็ช่วยกันก่อกองไฟและปรุงอาหารทำขนมกันทันทีกองไฟจะก่อที่กองก็ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนของพระภิกษุสามเณรภายในวัดหรือที่นิมนต์มา จากวัดอื่น เมื่อก่อกองไฟเสร็จแล้วก็นิมนต์พระมาผิงไฟเพื่อให้ร่างกายอบอุ่น อาหารและขนมที่ ปรุงสุกแล้วยังร้อน ๆ อยู่ก็ถวายประเคนพระภิกษุสามเณรให้ฉันได้ทันที ไม่ต้องเจริญพระพุทธมนต์หรือกล่าวคำถวายสังฆทานเหมือนกับพิธีทำบุญในโอกาสอื่นขณะที่ทำขนมกันไปพระสงฆ์ ก็ฉันไปพร้อม ๆ กันจะหยุดปรุงขนมก็ต่อเมื่อเครื่องปรุงที่เตรียมมาหมด ขณะเดียวกัน ชาวบ้านจะจัดเตรียมถุ้งหรือภาชนะเพื่อให้พระภิกษุสามเณรบรรจุอาหารนำไปฉันในตอนเพลเพราะตอน เช้าไม่ได้ออกรับบิณฑบาตตามปกติเหมือนทุกวัน เมื่อฉันเสร็จแล้วอาจจะอาราธนาให้ประธานสงฆ์หรือพระเณรที่ประธานมอบหมาย

กล่าวสัมโมทนียกถาก็ได้เสร็จแล้วประธานสงฆ์จะให้พร อุบาสกอุบาสิกากรวดน้ำรับพรพระสงฆ์ กลับวัดไปปฏิบัติศาสนกิจของสงฆ์ต่อไป ส่วนชาวบ้านที่มาร่วมในพิธีก็จะรับประทานอาหารและขนมที่เหลือและช่วยกันทำความสะอาดของกลับบ้าน เป็นอันเสร็จพิธีประเพณีการให้ทานไฟ

อาหารและขนมในพิธี อาหารที่จะถวายพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่จะเป็นอาหารที่ปรุงง่าย เป็นอาหารพื้นบ้าน ที่ยังร่อนอยู่ เช่น ข้าวต้มข้าวผัด ข้าวหมกไก่ ข้าวยา ข้าวเหนียวปิ้ง ข้าวเหนียวหลาม หมี่ผัด หรือเป็นอาหารอื่น ๆ ก็ได้ที่สมควรแก่สมณบริโศก ในปัจจุบันจะมีอาหารเข้าประเภทอาหารฝรั่ง เช่น หมูแฮม ไข่ดาว แชนดวีซ ไส้กรอกลูกชิ้น ไก่ทอด หรือเป็นอาหารทางภาคอีสานก็มี เช่น ส้มตำ ลาบส่วนขนมก็จะเป็นขนมทางถิ่นใต้ ขนมพื้นบ้านอะไรก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะนิยมขนมที่สามารถปรุงเสร็จในเวลาอันรวดเร็วขนมส่วนมากจะปรุงโดยใช้ไฟแรง เช่น ขนมเบื้อง ขนมครก ขนมโค ขนมพิมพ์ ขนมจากขนมจู้จุน มีความเชื่อกันว่า ขนมเบื้องของโกสิยเศรษฐี ที่ทำถวายแก่พระสงฆ์ ณ วัดเขตนันทาวินัย สืบทอดมาเป็น “ขนมกรอก” ที่ชาวพุทธเมืองนครศรีธรรมราช ทำถวายพระสงฆ์ในประเพณีให้ทานไฟขนมกรอกมีส่วนผสมและวิธีทำง่าย ๆ คือ ใช้ข้าวสารเจ้าแช่น้ำ กรอบคด้วยหินเครื่องไม้ที่ชาวนครศรีธรรมราช เรียกว่า “หินบด” หรือ “กรบด” โดยบดอย่าให้ขึ้นหรือเหลวจนเกินไปแล้วคั้นกะทิตีไฟเคี่ยวให้แตกมันผสมลงไปในแป้งพร้อมน้ำตาล พอให้ออกรสหวานตอกไข่ใส่ตามส่วน ซอยหอมให้ละเอียดโรยแล้วตีไข่ให้เข้ากัน ต่อจากนั้นก็เอากระทิงไฟให้ร้อน ใช้น้ำมันพืชผสมไข่แดงเจ็ดทากระทิงให้เป็นมันลื่นเพื่อไม่ให้แป้งติดผิวกระทิง เมื่อหยอดแป้งลงให้เป็นแผ่นต้องระวังไม่ให้แผ่นขนมกรอกบางเหมือนขนมเบื้องทั่วไป เพราะจะไม่นุ่มและขาดรสชาติ พอสุกก็ตลบพับตักรับประทานทั้งร้อน ๆ ปัจจุบันขนมกรอกดังกล่าวนี้ ไม่นิยมทำกัน แต่นิยมทำขนมพื้นเมืองอื่น ๆ เช่นขนมครก ขนมผักบัว (เรียกตามภาษาพื้นเมือง ว่า ขนมจู้จุน) นอกจากนี้ดิเรกพรตตะเสน ได้ให้ข้อสังเกตว่า การทำขนมกรอก นอกจากอินเดียลังกาเจ้าตำรับเดิมแล้วในประเทศไทยยังเอาข้าวเหนียวนึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนขนาดผลมะตูม ใช้น้ำตาลปึกเป็นไส้ในเสียมไม้คลุกไข่ แล้วย่างไฟจนสุกรอบแล้วถึงถวายพระ

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันขนมและอาหารในประเพณีให้ทานไฟเพิ่มขึ้นจำนวนมากมาตามความสะดวกและศรัทธาของชาวบ้าน มีทั้งอาหารพื้นเมือง อาหารประจำภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย และอาหารฝรั่ง พร้อมทั้งผลไม้และเครื่องดื่ม เช่น น้ำเต้าหู้กาแฟ น้ำชา เป็นจำนวนมาก

๓.๕ สารประโยชน์ที่ได้จากประเพณี^๔

ประเพณีการให้ทานไฟของพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราช มีสารประโยชน์ที่มีคุณค่าแก่ปัจเจกชนและสังคมโดยรวม ดังนี้

๑ . ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาพบกัน พุดคุยกันและร่วมมือกันประกอบพิธีกรรมภายในวัดพร้อมกันนี้ชาวบ้านกับพระสงฆ์ได้วิสาสะสร้างความคุ้นเคยตามหลักสาราณียธรรมโดย อาศัยประเพณีการให้ทานไฟนี้

๒ . พุทธศาสนิกชนได้ปรารถนาความเพียร มีความขยัน โดยการตื่นนอนแต่เช้าตรู่เพื่อเตรียมอุปกรณ์ปรุงอาหารขนมถวายพระ ทำให้มีสุขภาพพลานามัยดี แข็งแรงเพราะการตื่นนอน ตอนเช้าตรู่ได้รับอากาศบริสุทธิ์ทำให้มีความสดชื่นเบิกบาน แจ่มใส

๓ . เป็นโอกาสหนึ่งที่ได้นัดหมายพร้อมกันในตอนเช้ามีด เพื่อร่วมทำบุญเลี้ยงพระรับประทานอาหารพร้อมกัน เป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคม

๔ . ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยการถวายความอุปถัมภ์ให้กำลังแก่พระภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้รักษาสืบอายุพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาสืบไป

๕ . ได้บำเพ็ญบุญบารมีด้วยการถวายทานเป็นการสั่งสมความสุขและความดีไว้กับตนเองอันเป็นเกาะคือที่พึ่งในปรโลกเบื้องหน้า ตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา

๖ . ได้อนุรักษ์และสืบสานประเพณีการให้ทานไฟเป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราชให้เป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลัง ต่อไป

๗ . ได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐบาล โดยอาศัยประเพณีนี้ยอมทำให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ และคุณค่าทางสังคมมากมาย

๓.๖ สรุปประเพณีการให้ทานไฟ

เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราชที่มีความปรารถนาให้พระภิกษุสามเณรคลาย หนาวโดยการถวายอาหารร้อน ๆ ซึ่งคล้ายกับพระราชพิธีเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ด้วยขนมเบื้อง แต่ การให้ทานไฟเป็นพิธีของชาวบ้าน และทำกันเฉพาะถิ่นของชาวนครศรีธรรมราช คล้าย ๆ กับประเพณีบุญข้าวจี (ข้าวเหนียวปิ้ง) ทางภาคอีสาน

^๔ ประเพณีให้ทานไฟ.(ออนไลน์) <http://www.mcu.ac.th/>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๕๘.

ในปัจจุบันมีจำนวนน้อยวัดที่ยังอนุรักษ์และ สืบสานประเพณีนี้อยู่ ดังนั้นจึงสมควรได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และส่วนงานอื่น ๆ ในการจัดประเพณีการให้ทานไฟ เพื่ออนุรักษ์และสืบสานประเพณีที่มีคุณค่านี้ไว้แก่ อนุชนรุ่นหลังต่อไป

๔.ประเพณีเดือน ๑๐ เหนือ เดือน ๘ ภาคกลาง ตรงกับเดือนกรกฎาคม

๔.๑ ความเป็นมา ประเพณีแครงนา – หว่านกล้า – ไถนา

ประชาชนชาวไทยมีอาชีพทางเกษตรกรรมมาแต่โบราณกาล อาหารที่สำคัญ คือ ข้าว เป็นทั้ง แป้งและน้ำตาล เป็นอาหารหลักที่ขาดไม่ได้ ดังนั้นการผลิตข้าวจึงเป็นงานสำคัญ ในวิถีชีวิตของคนไทยทั้งหมด การแสวงหาเนื้อที่ปลูกข้าวโดยการหาแหล่งน้ำและเนื้อที่ราบเป็นที่ปลูกข้าว เรียกกันว่า “ทุ่งนา” จึงทำมาช้านาน เนื้อที่ส่วนใหญ่ซึ่งเป็นที่ราบของประเทศไว้สำหรับเป็นที่ปลูกข้าวมากมาย ในพระราชพิธีสิบสองเดือน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับพระราชพิธีแครงนาไว้ว่า “การแครงนาซึ่งต้องเป็นธุระของผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดินเป็นธรรมเนียมมีมาแต่ โบราณ เช่น ในเมืองจีน สี่พันปีมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงลงไถนาเองเป็นคราวแรก พระมหาสีเสียดัวใหม่ ส่วนจดหมายเหตุเรื่องราวอันใดในประเทศสยามนี้ ที่ปรากฏอยู่ในการแครงนี้มีอยู่เสมอเป็นนิจไม่มีเวลาเว้นว่าง ด้วยการซึ่งผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินลงมือทำเองเช่นนี้ ก็เพื่อจะให้เป็นตัวอย่างราษฎร ชักนำให้มีความหมั่นในการที่จะทำนา เพราะถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะได้อาศัยเลี้ยงชีวิตทั่วหน้า

๔.๒ ความหมาย

ในประเทศอินเดียโบราณ พระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าแห่งการเกษตรจึงมีพระนามว่ากษัตริย์ ซึ่งมีความ หมายถึง “ผู้ประกอบกสิกรรม” พระราชโอรสของกษัตริย์สักกะก็ทรงได้รับ ราชทินนามว่า “ข้าสูก” อาทิ พระเจ้าสุทโธรมหาราช พระเจ้าฉนิโตทนะ พระเจ้าโรโตทนะมีคำว่า”โอทนะ” ต่อท้ายพระนาม ย่อมแสดงให้เห็นความสำคัญของการเกษตรที่มีต่อชุมชนมนุษย์ที่อาศัยอยู่บนทวีปเอเชียนี้มาช้านาน

ในล้านนาไทย ประเพณีแครงนาหรือแครงนามีมาแต่โบราณเช่นเดียวกัน มีปรากฏอยู่ในตำราโบราณหลายฉบับที่เกี่ยวกับการทำพิธีกรรมสังเวชของราษฎร แต่ในราชสำนักไม่ปรากฏชัด คงเนื่องมาจากการสิ้นสุดของกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย นับแต่ พ.ศ. ๒๑๑๐ ต่อมาสมัยเจ้าผู้ครองนครก็

ไม่ได้จัดพิธีนี้เป็นแบบอย่าง จึงทำกันในกลุ่มราษฎรที่มีความเชื่อถือศรัทธาต่อแม่โพสพ หรือ โปสกเทพธิดา ผู้ประทานธัญญาหารให้แก่มนุษย์ ได้จัดทำกันต่อมาจนตราบทุกวันนี้

การแสกนา ของชาวล้านนาไทยกับการแรกนาของภาคกลาง เป็นอันเดียวกันต่างแต่ล้านนาประชาชนออกเสียงเป็นแสกนา เป็นอย่างเดียวกับจรดพระนังคัล คือ การไถนา หรือ พระราชพิธีแรกนาขวัญ ซึ่งเป็นพระราชพิธีของแผ่นดิน สมัยโบราณเป็นพระราชภาระของพระมหากษัตริษาราชเจ้าทรงกระทำ ปัจจุบันนี้รัฐบาลได้ถือเป็นการงานพระราชพิธีซึ่งดำเนินงาน โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกับสำนักพระราชวัง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จทรงประกอบพระราชพิธี ณ สนามหลวงทุกปี ถือว่าเป็นมหามงคลแก่ราษฎรทั่วประเทศเลยทีเดียว

ไถ่ต๋ากกล้าและหว่านกล้า

เดือน ๕ - ๑๐ เหนือ เป็นระยะ ๗ - ๘ ได้ ราวเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม เป็นระยะที่ชาวนาจะเตรียมพันธุ์ข้าว หว่านกล้า ทางเมืองเหนือเรียกพันธุ์ข้าวนี้ว่า “ข้าวเชื้อ” ชาวนาจะเอาวัวควายไปไถเนื้อที่นาแปลงเล็ก ๆ พื้นที่ประมาณ 1 งาน แล้วจะคราดเพื่อจนดินร่วน พาเอาครอบครัวของตนไปเหยียบย่ำดินให้ร่วนที่สุด แล้วกร่องทำเป็นแปลง ๆ ไร่ ทางเหนือเรียก “แบ่งเด็ก” เตรียมไว้เพื่อจะเอาพันธุ์ข้าวมาหว่านต่อไป

การเก็บข้าวเชื้อ หรือพันธุ์ข้าวของคนโบราณล้านนาไทยนั้น เมื่อชาวนาต้องการข้าวพันธุ์อะไร เขาจะออกไปดูตามนาของของคนอื่น ถ้าคิดใจอยากได้ก็จะไปตกลงขอข้าวเชื้อ โดยขอเก็บเอารวงข้าวที่มีเมล็ดและน้ำหนักรวมที่ดีที่สุด ที่ละรวง จนกว่าจะครบต่าง หรือดวง แม้แต่เจ้าของนาเองก็เหมือนกัน พอข้าวในนาสุกก็จะมาเก็บเอาข้าวเชื้อหรือพันธุ์ข้าวที่ละรวง จนเพียงพอแก่ความต้องการนำไปเก็บไว้ในกระบุง หรือบุงข้าวสำหรับใช้เป็นพันธุ์หว่านในปีต่อไป

การหว่านกล้า นำเอาข้าวเปลือกที่ใช้ทำพันธุ์ลงไปแช่น้ำไว้ ๑ คืน จากนั้นเอาขึ้นมาหมักไว้ ๒ วัน ข้าวจะเริ่มแตกงอก เมื่อเริ่มเตรียมแปลงสำหรับหว่านเรียบร้อยแล้ว จะนำข้าวเอาไปโปรยในแปลงนั้นจนทั่ว ต่อมาประมาณ ๓ - ๔ วัน ข้าวกล้าจะงอกเต็มแปลง เรียกกันอย่างเมืองเหนือว่า “ข้าวออกถ้ำกล้าต๋ากกล้า” ชาวนาจะต้องดูแลให้น้ำหล่อเลี้ยงตลอดจนอายุครบเดือน ๑ พอดี เท่าที่ได้พิสูจน์กันมาถ้ำกล้าอายุอ่อนกว่า ๑ เดือนจะตายพราย หรือไม่ให้น้ำ หากกล้าเกินกว่า ๑ เดือน จะทำให้ข้าวไม่งอกงาม ไม่ให้น้ำเท่าที่ควร ดังนั้นชาวนาจะต้องจดจำกำหนดที่หว่านไว้ให้ดี

การแสกนาและการไถ

การแสกนา ก็คือ การลงมือไถครั้งแรกของชาวนา แต่ละครอบครัว ประเพณีที่ถือปฏิบัติแต่เดิมนั้น ชาวนาจะคำนึงถึงพญานาคให้น้ำในวันปีใหม่สงกรานต์ว่า ปีนี้นาจที่ให้หันหน้าไปทางทิศ

ไหนด การเริ่มไถแสดนาจะไถตั้งหัวนาไปหาหางนา จะเว้นจากการไถเสาะเก็ล็ดนาค คือ ทวนเก็ล็ดพญานาค ๑ และไถค้ำทอ้งนาค ๑ หมายถึงการไถที่ตระกายทอ้งนาค ซึ่งการไถ ๒ แบบนี้ไม่เป็นมงคลการไถนั้นจะเริ่มต้นด้วยการ “ผ่าอีว” คือไถแบ่งตอน แล้วจะไถ “พัดซ้าย” หมายถึง การไถด้านซ้ายให้ก่อนจึงไถผลัดมาทางขวา แล้วต่อไปให้ “พัดขวา” คือ การไถด้านขวา ผลัดจึงไถมาด้านซ้ายและไถเรื่อยไปจนกว่าจะหมดเนื้อที่ในนา

เครื่องพิธีกรรมวันแสดนา

การแสดนานั้น ถ้าถือตามประเพณีที่ได้มาจากอินเดียโบราณเกี่ยวกับพระราชพิธีแรกนาขวัญนั้น เป็นพิธีที่นำมาประยุกต์ในราชสำนักของพระมหากษัตริย์ตะวันออก หลายชาติ เช่น ไทย พม่า เขมร ลาว เป็นต้น แต่ประเพณีแรกนาขวัญ ที่ยังปฏิบัติกันอยู่เวลานี้อยู่ในราชสำนักไทยเท่านั้น ซึ่งจะมีพิธีแรกนาขวัญ โดยถือเป็นราชพิธีมีรัฐบาลดำเนินการทุก ๆ ปี ทั้งนี้ก็เพื่อให้เป็นกำลังใจแก่พลเมืองสร้างกำลังขวัญแก่เกษตรกร ซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติ

๔.๓ ขั้นตอน

การไถ

หลังจากแสดนาแล้ว ชาวนาจะออกไปไถนา ตอนเช้าเริ่มตั้งแต่ 6 โมงไปจนถึง ๗-๘ โมง ก็พักรับประทานข้าว ปล่อยให้ควายให้กินหญ้า ตอนบ่ายเวลาบ่าย ๑ โมงไปจนถึง ๔-๕ โมง ก็จะหยุดพักปล่อยให้ควายกินหญ้า และพักผ่อนใกล้ค้ำ นำควายมาผูกไว้ที่พามควาย หรือห่างควาย นิยมนำไปผูกไว้บน โคนข้าง ๆ นา เมื่อเหนื่อเรียกว่าคอนนา ทางอีสานเรียก เถียงนา ตามปกติชาวนาจะนำควายไปพักที่ห่างนาเลยทีเดียว เพราะใกล้ที่ไถนาไม่ต้องเดินทางไปมา ระหว่างนาและบ้าน ซึ่งลำบากและเสียเวลา

การเผื่อ

การเผื่อ ก็คือการคราดขี้ไถในนา การเผื่อหรือคราดนี้มี ๒ วิธีคือ “การค้ำขี้บัก ละการเผื่อขี้บักการค้ำขี้บักนั้น ได้แก่การนำคราดครูดเอาขี้ไถไปกองไว้เป็นตอน ๆ เพื่อกำจัดหญ้าวัชพืชทั้งหลายพอการคราดเผื่อเอาขี้บักไว้ทั่วแล้ว ชาวนาจะพลิกขี้ไถอีกเป็นหนที่ ๒ เพื่อให้หญ้าเน่าจะเป็นปุ๋ยในการปลูกข้าวต่อไป

การฮาย

การฮายคือการเกลี่ย ได้แก่การนำฝื่อหรือคราดเกลี่ยซึบัก ให้กระจายออกทำให้เนื้อที่นาเรียบ ดียิ่งขึ้นเพื่อจะเตรียมปลูกข้าวต่อไป การที่ชาวนาใช้ฝื่อหรือคราดกระจายซึบออกไปทั่ว บางครั้งก็ใช้ฝื่อหรือคราดครูดดินส่วนที่สูงไปหาที่ต่ำ ทำให้เนื้อที่นาเสมอกันและเตรียมดินสำหรับทำข้าวกล้าต่อไป

การเต็กเปียง

การเต็กเปียง คำว่า เต็ก คือการกด ให้ราบเรียบเปียงคือการทำให้ราบเรียบเสมอกัน เช่น การฉาบปูนเป็นต้น แต่ในกรณีเปียงของชาวนานี้ เป็นไม้ไผ่เอาเจาะรูสำหรับสอดซี่ฝื่อ หรือคาคใช้สำหรับกดเนื้อดินในนาให้ราบเรียบ การปักคางจะได้สะดวก และง่ายขึ้นดังกล่าว

การหลกกกล้า

การหลกกกล้า คือ การถอนกล้าจากที่หว่านเตรียมไว้ ทางล้านนาเรียนกว่า ต้ากล้า มีวีถอน ๒ แบบ คือ

๑. การหลกเพื่อจะนำไปจ่อมหรือจังกกล้า ใช้สำหรับชาวนาที่ทำนาในที่ลุ่มหรือนาน้ำมาก (นาโสัง) ซึ่งจะเอากล้าที่อ่อนอยู่ไปปลูกลงน้ำจะท่วมตายง่าย เกษตรกรจึงใช้วีเอากล้าอ่อนไปจ่อมหรือจังกไว้ก่อน พอต้นข้าวโตขึ้น จึงจะถอนออกไปปลูกในแปลงนาข้าวที่ลุ่มต่อไป แบบนี้ได้ผลทางข้าวกล้าไม่ตายแต่ไม่ค่อยมีหน่อมากเหมือนข้าวกล้าที่นำไปปักคางเลย

๒. การหลกกกล้าอีกวิธีหนึ่ง ก็คือ การถอนแล้วนำไปปลูกได้ทันที วิธีการนี้ใช้ดอกมัดไว้ประมาณ ๑ กำมือ เอามัดคัดปลายกล้า แล้วนำไปใส่กระชु หรือถ้วย หาบไปยังบริเวณที่จะปักคางต่อไป

การปลุกนาหรือดำนา

ภาคเหนือใช้การปลุกกล้าข้าวว่า “การปลุกนา” ตรงกับคำภาคกลางว่า ดำนา วิธีปลุกนานั้น มักจะมีคนนำปลุกไปก่อน จะมีคนปลุกตามไปคนละ ๒ กองหรือ ๒ แถว ๓ แถว แล้วแต่ละถนัด ปลุกไปจรดคันนาอีกด้านหนึ่ง (โดยการปลุกวิธีถอยหลัง)

การปลุกนั้นนิยมทำกัน ๒ แบบ คือ การช่วยกันปลุกด้วยการเอามือ หรือโดยวิธีการปลุก โดยจ้ำการปลุกโดยวิธีเอามือ คือ ชาวบ้านจะมาช่วยกันปลุกเป็นวัน ๆ ไป ถ้าบานนายมา นางแก้ว มาช่วยบ้านนายอินทร์ วันนี้ ๒ คน เรียกว่ามา 2 แรง หากนายมานางแก้วจะปลุกวันต่อไปนายอินทร์ต้องไปช่วย 2 แรง เช่นเดียวกัน หากในบ้านไม่มีคนเพียงพอ ก็ต้องจ้างคนอื่นไปช่วยจนครบ การเอามือ การทำแบบนี้นิยมมาตั้งแต่โบราณเป็นลักษณะสังคมนิยม คือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ต้องจ้าง แต่มีธรรมเนียมมอยู่อย่างหนึ่งคือ เจ้าของนาต้องเลี้ยงคูผู้มาช่วยนาด้วยการเลี้ยงข้าวกลางวันอาหารก็เป็น

แบบพื้นบ้าน เช่น แกงหยวกใส่ไก่ แกงปักใส่ไก่ น้ำพริกปลา หรือแกงแค ข้าวเป็นข้าวเหนียวหนึ่ง บางแห่งเลี้ยงมือเย็นด้วย ถ้าหากงานปลูกนายังไม่เสร็จ หรือทำไปจนค่ำ เจ้าของบ้านเชิญแขกที่มาช่วยรับประทานอาหารอีกมื้อหนึ่ง การปลูกวิธีการจ้าง สมัยต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน เหตุการณ์ทางสังคมเปลี่ยนแปลงจากสภาพแห่งการอยู่อย่างพี่น้องช่วยกันทำงานต่าง ๆ คนที่ต้องการเร่ง หรือคนที่มีเงินจะจ้างคนปลูกโดยเหมาปลูกเป็นปี หรือแปลงเลขที่เดียวไม่ต้องเลี้ยงดูอะไร เพียงแต่จ่ายค่าแรงให้เท่านั้น วิธีการนี้เป็นวิธีของนาทุนที่ต้องการทุนเวลา เพื่อจะไปหาเงินหรือทำงานอื่นอีกต่อไป การจ้างจึงเป็นสิ่งสำคัญในเศรษฐกิจปัจจุบันแต่เป็นผลเสียในด้านวัฒนธรรมทำให้การช่วยเหลือกันฉันทนพี่น้องหมดไป

การลิมนาและหลกหญ้า

หลังจากการปลูกนาหรือดำนาไประยะหนึ่ง ประมาณ ๑๐-๑๕ วัน ข้าวจะ “ถอดทางแล” คือการผลิใบออกเป็นพวงประดู่หางนกแลหรือนกแก้ว ชาวบ้านเรียกสั้น ๆ จากหางนกแล เป็นทางแลคือปลายข้าวมีสภาพดังหางนกแก้ว หากมีเนื้อที่ที่นาบางแห่งไม่มีข้าวกล้า เพราะอาจถูกปูหรือปลา เต่ากัดกินเสีย ชาวนาจะต้องทำการซ่อม คือเอากล้ามาดำปลูกเพิ่มเติมใหม่การทำแบบนี้ภาคเหนือเรียกว่า “การลิมนา” ชาวนาจะต้องตรวจดูทุกแปลงถ้าตรงไหนว่าง ก็จะทำการลิมให้เต็มหมด หลักจากปลูกได้ประมาณ ๑ เดือน นั้น หญ้าหรือวัชพืชอื่น ๆ จะขึ้นในนาเป็นอันมากคราวนี้ชาวนาจะต้องระดมกันถอนหญ้า หรือหลกหญ้าเป็นการใหญ่ เขาจะนำไปกองไว้ตามคันนาบางคนเอาใส่ไว้ใน “ส้อหล้อ” คือไม้ไผ่สานเสียบไว้ตามในนา บางแห่งชาวนาจะเหยียบหญ้าให้จมเข้าไปในโคลนเลย ต่อมาหญ้าจะเน่ากลายเป็นปุ๋ยต่อไป

๔.๔ อุปกรณ์ที่ใช้

เครื่องบวงสรวง (เครื่องบน)วันเสกนา

การเสกนานั้น ถ้าจะถือตามประเพณีที่ได้มาจากอินเดียโบราณเกี่ยวกับพระราชพิธีแรกนาขวัญนั้นเป็นพิธีที่นำมาประยุกต์ในราชสำนักของพระมหากษัตริย์ตะวันออกหลายชาติ เช่น ไทย พม่า เขมร ลาว เป็นต้น แต่ประเพณีแรกนาขวัญ ที่ยังปฏิบัติกันอยู่เวลานี้อยู่ในราชสำนักไทยเท่านั้น ซึ่งจะมีพิธีแรกนาขวัญ โดยถือเป็นราช พิธีมีรัฐบาลำเนินการทุก ๆ ปี ทั้งนี้เพื่อให้เป็นกำลังใจแก่พลเมืองสร้างกำลังขวัญแก่เกษตรกร ซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติ

สำหรับภาคเหนือ มีประเพณีแห่ระดับชาวบ้านทั้งหลาย ดังต่อไปนี้

เครื่องบน (เครื่องบวงสรวง)

- ตั่งข้าวแฮก คือ ตั่งเล็กสำหรับไว้เครื่องสังเวย
- ไม้ไผ่รวก หรือ ไม้ฮวก ตัดแต่โคนถึงกิ่งก้านทั้งหมด
- ตาแสง หรือตะแหลว สานเป็นรูปกลม มีหลายแบบ
- ไม้ว่อง คือ ไม้ไผ่ที่เอาดอกมาสานเป็นรูปวงกลมเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓-๔ นิ้ว

เกี่ยวกันเป็นห่วงโซ่ลงมาจากปลายไม้ไผ่

- ทำเป็นรูปปลาห้อยลงมา เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ในนามีปลาชุกชุม
- มีแท่นท้าวทั้ง 4 หมายถึง ท้ายจุลโลกบาล ล้านนาเรียกว่า “ท้าวทั้งสี่” ได้แก่ ท้าวธตรฐ วิรุฬหก วิรุภักษ์เวสสุวรรณ ซึ่งมีหน้าที่รักษาทิศทั้ง ๔ ในโลกนี้

- ส้อหล้อ จำนวน ๕ อัน คำว่า “ส้อหล้อ” เป็นชื่อของไม้ไผ่ที่นำมาผ่าเป็นซีกครึ่งก่อนแล้วเอาไม้ไผ่สานตามซีกเป็นวงกลมถ่างออกทำให้ปากขยายออก ส้อหล้อเหล่านี้ จะนำไปปักไว้ที่บริเวณตั้งแฮกข้าว สำหรับใส่เครื่องบวงสรวง ที่นำไปถวายแด่พระธรณีและแม่โพสพ หรือทางล้านนาเรียกว่า แม่โพสพ

- กรวยดอกไม้หรือสวยดอก ใส่รูป เทียนและดอกไม้จำนวน ๕ ชุด
- ควักหรือกระทงใส่เครื่องพลีกรรมสังเวยพระแม่ธรณี

กรรมวิธีในการบวงสรวง^๕

พ่อนาคือเจ้าของนา หรือหัวหน้าครอบครัว พร้อมด้วยภรรยาและบุตร พาเอาเครื่องบวงสรวงวางบนแท่นท้าวทั้งสี่ ส่วนหนึ่งเอาวางบนส้อหล้อ สำหรับแม่โพสพ และแม่พระธรณี ส่วนหนึ่ง จุดรูปเทียนขึ้น ถ้าพ่อนาคือคนมีความรู้ในการบน มีโวหารจะทำพิธีเองถ้าไม่สามารถก็ไปขอมาร่วมมือจากปู่อาจารย์ประจำหมู่บ้านมาช่วยทำพิธีบวงสรวง ให้โดยจะกล่าวคำสังเวยท้าวทั้งสี่ก่อนจบแล้วกล่าวคำสังเวยแม่โพสพตามลำดับ

ตัวอย่างคำสังเวยท้าวทั้งสี่

สุณันโต โจนโต จตุโลกปาลราชาโน ข้าแต่พระยาศรฐะ ตนเป็นผู้ใหญ่แก่หมูกันธัพพะทั้งหลาย มีลูกได้ ๑๐๐ คน มีชื่อว่า อินตา ชุติน ฯลฯ ขอเจ้ากุงมาขุมขาง อักขายังฐานะที่นี้ หื้อพัน

^๕ประเพณีแห่กานา หว่านกล้า ไถนา. (ออนไลน์) <http://www.at-chiangmai.com/culture/>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๕๘.

จากภาวะวังวลอันตรายภัย อุบัติหะตั้งมวล แล้วหื้อผู้ข้าทั้งหลายจำเรียดด้วยสรรพะสวัสดิ์ นั้นจึ่งจักมี
เพียงแต่ดีหลี

ตัวอย่างคำสั่งเวยแม่โพสพ

ข้าแต่พระแม่โพสพ อันเป็นเจ้าแห่งธัญญาข้าวกล้าทั้งหลาย นทิมกาละบัดนี้ (ชื่อเจ้าของ) ไค
นำมาขังเครื่องขียาบูชา มาไว้ที่สสะก้อง ส่องหน้าว่าฉันนี้ดีหลี ขอพระแม่จโพสพ จึ่งมีเมตตา การุณา
แก่... หื้อข้าวกล้าในไสนาได้ปล่อยพ้นจากภัยทั้งหลาย เป็นต้นว่า แมงบ้ง ปู หอย ขออย่าเบียดเบียน
หื้อธัญญาหารข้าวกล้าในไสนาจึ่งวุฒิจำเรียดแก่ผู้ข้าเที่ยงแท้ดีหลีแต่ตอะ

๕. ประเพณีเดือน ๑๑ เหนือ เดือน ๘ ภาคกลาง ตรงกับเดือนสิงหาคม

๕.๑ ความหมาย ประเพณีผู้ขวัญควาย

พิธีกรรมทำขวัญควายซึ่งเป็นการระลึกถึงบุญคุณของควายที่ช่วยมนุษย์ทำนา รวมไปถึงการ
ขอมาที่ได้อาว่า เฌียนดี ในระหว่างการใช้งาน ทางภาคเหนือเรียกว่า ฮ้องขวัญควาย เรียกขวัญควาย
หรือ เอาขวัญควาย ภาคอีสานเรียก ผู้ขวัญควาย ชาวไทยเขมรสุรินทร์ เรียก ฮาวปลิงกระไบพิธีทำขวัญ
ควายจัดขึ้นหลังจากได้ปลูกข้าวดำนาเรียบร้อยแล้วด้วยความสำนึกในบุญคุณ เจ้าของจะทำพิธีบายศรี
ผู้ขวัญควายให้ควายกินหญ้าอ่อน และนำควายไปอาบน้ำชำระล้างสิ่งวิเวรณ เอาอกเอาใจ เอาดอกไม้รูป
เทียนไปขอมา เนื้อหาของบททำขวัญควายสะท้อนทัศนคติและลักษณะนิสัยของคนไทย ดังนี้

ประการที่ ๑ ความกตัญญูรู้คุณ คนไทยถือว่าควายเป็นสัตว์ใหญ่ และมีบุญคุณแก่ตน เพราะ
ช่วยในการไถ การทำไร่นา

ประการที่ ๒ ความเมตตากรุณา บททำขวัญควายสะท้อนความรู้สึกเมตตากรุณาต่อควาย ใน
คำผู้ขวัญควาย กล่าวถึงการเอาหญ้าอ่อน หวานอร่อยมาให้ควายเคี้ยวกิน เป็นการให้รางวัลแก่ควาย

ประการที่ ๓ ความสำนึกผิดที่เขยร่นแรงต่อควาย ในบททำขวัญควายได้กล่าวถึงว่า ขณะที่ม
การไถนาอยู่นั้น บางครั้งควายเดินช้า มัวกินหญ้าตามข้างทาง คนอาจจะตีฟาดด้วยเชือกกระแทกด้วย
ปฏึก ควายได้รับความเจ็บปวดทรมานแสนสาหัสก็อดทนกล้ำกลืนไว้ เพราะพูดไม่ได้ ชาวนาารู้สึก
สำนึกผิด จึงทำพิธีบายศรีผู้ขวัญขอมาว่าควาย นับเป็นคุณธรรมอันประเสริฐในหัวใจของชาวนา ใน
แง่พิธีผู้ขวัญควายจึงเป็นพิธีที่มนุษย์ขอมาโทษ และปลอบขวัญควายซึ่งเป็นสัตว์เคราะห์จาน

พิธีชงขวัญควาย เป็นพิธีที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับควาย ที่เต็มไปด้วยความอ่อนโยน เอื้ออาทรและรู้สึกสำนึกในบุญคุณควาย ประเพณีชงขวัญควาย จึงเป็นประเพณีที่สมควรจะอนุรักษ์ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลัง ได้เห็นภูมิปัญญาและจิตวิญญาณของบรรพชนไทย ในปัจจุบันวิถีการทำนาได้เปลี่ยนแปลงไปควายมีบทบาทน้อยลงอย่างมาก มีเทคโนโลยีอย่างอื่นเข้ามาแทนที่ควาย พิธีทำขวัญควายรวมถึงบทชงขวัญควาย จึงเสี่ยงต่อการสูญหายและการสืบทอดในอนาคต

๕.๒ ความเป็นมา

การใช้ควายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกใต้ออกราค สำหรับทำนาจะมีมาแต่ครั้งใดนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ในคัมภีร์กฎหมายล้านนาไทยหลายฉบับ เช่น มังรายศาสตร์ คัมภีร์แต่งถ้อยชนคำ และกฎหมายชลประทานราษฎร์ของอาณาจักรล้านนาไทย ได้พูดถึงลักษณะการเช่าควายไปทำนาไว้มากแห่งด้วย โดยวางอัตราไว้ถึงค่าเช่าและเวลาถูกขโมยต้องเสียค่าปรับไหม เป็นต้น

ตามข้อความในกฎหมาย มังรายศาสตร์ซึ่งมีอายุ ๗๐๐ กว่าปี เป็นกฎหมายที่พญามังรายทรงเรียบเรียงและตราไว้ตามลักษณะพระธรรมศาสตร์ของมอญ โบราณแล้ว จะเห็นได้ว่าประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใช้วัวควายเป็นพาหนะสำหรับการทำไร่ไถนา และลากเกวียนมาช้านานแล้ว ถ้าจะนับมอญโบราณในอาณาจักรสุธรรมวดี ทวารวดีแล้ว การใช้ควายไถนาก็มีอายุตั้ง ๒-๓ พันปีทีเดียว

อาศัยเหตุที่คนไทยสมัยโบราณเราใช้ควายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกใต้ออกราค (เพื่อ) จึงถือเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีค่ามาก เป็นค่านิยมของคนโบราณทีเดียวว่า ไม่นิยมรับประทานเนื้อควาย เนื้อวัว ชาวบ้านให้ความเมตตาสงสารมันว่าเคยไถนาให้ กินเนื้อมันไม่ลง โดยมากจะเลี้ยงมันจนเฒ่าแก่และตายไปเอง ชาวบ้านจึงจะพากันแต่นเนื้อ เอาหนังเอาเขาไปใช้ประโยชน์ ส่วนเนื้อก็แกงกันกินในหมู่บ้าน เขาเรียกว่า “ตกป่วน” คือ แบ่งส่วนเจ้าของวัวควายได้ ๑ ใน ๓ รวมทั้งหนังและเขาด้วย

๕.๓ ขั้นตอนพิธีการวิธีทำขวัญควาย

นำเอาเครื่องพิธีมาวางบนเสื่อที่ปูไว้บนแหล่งหรือคอกควาย เจ้าของนำควายไปอาบน้ำ ชัดลีฉวีวรรณจนหมดจดสะอาด แล้วจูงควายมาผูกไว้กับเสาหรือหลักในคอก จากนั้นก็ไปเชิญพิธีกร หรือปู่อาจารย์มาทำพิธีปิดเคราะห์ เรียกว่าขวัญ จนเสร็จแล้วเอาค้ำผูกกรวยดอกไม้ติดกับเขาควาย บางรายเอาค้ำสายสิญจน์ผูกคนไว้ด้วย แล้วเอาน้ำขมิ้นส้มป่อยประพรมเพื่อให้ควายอยู่สุขสบาย พอทำพิธีเสร็จ เจ้าของยกเครื่องข้าวขวัญออกไป และนำเอาหญ้าอ่อนมาให้ควายกินเป็นเสร็จพิธีทำขวัญควาย

สำหรับเจ้าของยังไม่เสร็จเพราะยังจะชวนพิธีกรรมกันไปและคัมเกล้าจากไหน สุนัขขนานตลอดวัน ถือว่างานปักดำได้ผ่านพ้นไปแล้ว เป็นการฉลองความเหนื่อยยากจากการไถนาและดำนาอีกส่วนหนึ่งด้วย

๕.๔ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำ

เครื่องทำพิธีสู่ขวัญควาย^๖

๑. ทำบายศรีนมแมว หรือบายศรีปากขาม อย่างใดอย่างหนึ่ง
๒. ทำกรวยดอกไม้และด้ายสำหรับผูกเขาควายเวลาสู่ขวัญ
๓. หญ้าอ่อน ๑ หาบ สำหรับเป็นรางวัลแก่ควาย
๔. ข้าวเหนียวสุก ๑ กลอง
๕. ไก่ต้มหนึ่งคู่
๖. เหล้าไหหนึ่ง
๗. ขนมอบางอย่าง เช่น ขนมัดม้าว ขนมัดแดง หรือข้าวต้มมัด
๘. น้ำมันส้มป่อยใส่ขันเงิน สำหรับประพรมควาย

คำสู่ขวัญควาย

อัชชสุ อัชชโส อัชชไชโย อัชชมังคโล อัชชในวันนี้ก็เป็วันดี เป็นวันนังคะศรีอัน ประเสริฐเป็นการอันเกิดกับโลกโลกา เป็นการอันไถนาและปลูกข้าวสืบมาแต่เช่นพระยาสมมุตราช เจ้า หากแต่งไว้ดีหลี หากเป็นปเวณิกกับโลก หื้อคนทั้งหลายได้บริโภคนิทาน หากเป็นบรมโบราณ จาริต ไพบริคมังเสยได้ ทรายต่อเท้ามาเถิงพระหน่อไ้ ชื่อศากยะมุณี ขวบไหนดก็มีที ปีไหนดก็มีเทือ เถิง ฤคขวบปีเมื่อเดือน ๘ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ และเดือน ๑๒ ฝนตกนองละลุ่มแผ่นดินจุ่มเป็นตม ฝนตกลง ทำใหญ่ แพงน้ำใส่เต็มนา เอาไถมาก่อนแรก วางแอกไว้เหนือคอ ผูกเชือกปอหื้อหมั้นไถ เียบขอบขึ้น ไปมาเกิดเป็นนาหว่านข้าว ไถเมื่อเช้าเมื่อแลง ท่านก็อด(เหนื่อย) เหลือแรงลำบากชวัน ชวัน (ทุก ๆ วัน) ท่านก็อุตสาหะกระทำการอันจับปล้นก็แล้ว

ส่วนอัชชในวันนี้ ข้าจักปล่อยเสย ยังมหาแก้วพอมงคล ตัวเค้าชูตัว บ่อหื้อเมามัวทุกข์ยาก บ่ หื้อกั้นหื้อหยาก ด้วยทางกินและทาน เจ้ากระทำการไถแผ่นดิน อดหิวลำบาก ข้าก็จักแก้เชือก ๒ เส้น อันผูกไว้กับเฟือ (คราด) และไถข้าก็จักแก้เสยยังแอกลูกใหญ่เหนือหนอก และคอข้าจักแก้เสยยังเชือก

^๖ ประเพณีสู่ขวัญควาย.(ออนไลน์) <http://www.lanna-arch.net/society/>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๘.

ปอ้ออ้อมแอ้ออันเป็นปอกแบกสูบ (สวม) คอ ข้ำจกแก้เสี่ยยังเชือกเส้นน้อยและเส้นใหญ่ ข้ำจกไว้แต่
 ขอบกับเขาบัดนี้ข้ำก็นำเอามาขังน้ำขมื่นสั้มป่อย หอมอะห่อยเหลืองใจเพื่อจกหื้อท่านดำหัว สระสรง
 ตัวหื้อละมลทิน ชูลีเหมยหมอก กับทั้งข้าวดอกดอกไม้และเทียนงามคำเคียดแก่สะหาวหา คำออคคำยาว
 บได้เป็นคำเสบใหม่แก่นุแห่งท่าน ดูข้ำทั้งหลายหากมีอินคู้ก็ขอสุมา ขอแก่การยกย่องหื้อความ
 เมตตากรุณาซึ่งมีอยู่แล้วในหัวใจของชวานา ที่ได้รับอบรมมาจากพุทธศาสนา ตั้งแต่บรรพบุรุษมา
 จนกระทั่งปัจจุบันนี้ หื้อท่านลาโทษ ปลอดเสียโทษโทษ ขออย่าเอาคำกริ้วโกรธไว้ในใจ ขออย่าหื้อ
 เป็นกรรมเวรกับแก่กันไปภายหน้า พระเจ้าหน่อฟ้า ตนโปรดโลก หากเทศนาไว้ว่าบควรแท้ดีหลี
 ส่วนอชชในวันนี้ก็เป็นวันดีล้ำยิ่ง บัดนี้ จึงเชิญขวัญควายก้อนแก้วมิ่งมูลเฮือน (เรือน) เถิงฤดูปีเดือนมา
 ไลร์ ดูข้ำทั้งหลายก็มาแบ่งข้าน้ำใส่ไว้ชูประการ โภชนาการมีหลายเยื้อง อันเป็นเครื่องรับรองขวัญ
 ขึ้นก็มันต้มใส่ข้านึ่งใหม่ขาวงาม หมากพลูตามพร้าพร้อม กล้วยอ้อยน้อมนำมา แปะเสื่อคาไว้ถ้าหื้อ
 ขวัญควายพ้อข้ำทั้งหมดจูงชักชวนกันมาพร้าพร้อม หื้อมาอยู่แควล้อมคู้คากนิของเชิงชินชิดชอน
 จักเก้อจักป้อน หื้อขวัญควายพ้ออ้อมเต็มใจ แม้นไปอยู่ไกลแดนชอก (ขอบ) ก็หื้อมา แม้นไปอยู่เรือแรม
 ดงก็หื้อมา แม้นไปอยู่พงป่าไผ่ก็หื้อมา แม้นไปอยู่ที่แม่น้ำใหญ่ก็หื้อมา แม้นไปอยู่เกาะดอนทรายก็หื้อมา
 ข้างหื้อขวัญสุเจ้าไปชะระระรายแตกม้าง ข้ำก็ได้แต่งห้างเรียกร้องขวัญควายพ้อมากินหื้อเลี้ยง คู่ข้าวคู่
 ขวัญ (ทุกข้าวทุกขวัญ) คู่ตัวเถิก ตัวรี คู่พี่คู่น้อง ท้องควายก็หื้ออยู่กับท้องควายดั่งเก่าท้องคนเล่า ก็หื้อ
 กับท้องคนเหล่าดีหลี ฝนตกหัวปีมาอย่าหวังหญ้า ฟ้าร้องอย่าหวังภัย อย่าไปเดินดงไกลเหมยหมอก
 อย่าไปภายนอกดงหนา ตกป่าแหมเลาคา หื้อเจ้าคิดหาคอกและถุน หื้อหื้อเรือนมูล ขึ้นมาเหลือกว่าเก่า
 หื้อมีลูกเต้าเหล่าหลวงหลาย หื้อมีลูกน้ก เหมือนดั่งแมงมาย หื้อมีลูกหลายเหมือนดั่งแมงมา หื้อตัวดิงาม
 เหลือกว่าเก่า หื้อมีลูกเต้าตามกัน อย่าหื้อออย่าให้พลาด แม้มมีลูกมา ก็อย่าหื้อลั่นหื้อหาย หื้ออยู่สุขสบาย
 เทียงแท้ ทรายต่อเท้า ร้อยขาวขบข้าวสา เลี้ยงชุนชุต้ว เทียงแท้ดีหลีแต่เทอะ

อ คฤ อญุหสส วิชโย ธมฺโม โลก อนุตฺตโร สพุพสตุตา หิ ตถาย ต ตว คณฺหาหิ เต ปริวชฺโร
 ราชทณฺเต อนมุสฺสาคินาปกฺเข พยคฺเข นาค เวสฺสฺสฺสฺส อกาลมรณฺน จ สพุพสุมา มรณามุคฺโค กาละ
 มารตฺตเสวา อานุกาเวเน โหตุ เทโว โหตุ เทโว สุขี สทา สุขี สทา สุทฺทสฺสิต สมาทาน ธมฺม สุจริตฺตเสวา
 อนุกา เวเน โหตุ เทโวสุขี สทา ลิจิตฺตฺติ จินฺตฺติ ปุชฺช ธารณฺน กรุปเรสฺส เทสนฺน สุตฺวา ตสฺสฺส อนุปวาทีติ กา
 ยกมฺม วจิกมฺม มโนกมฺม อสณฺจิจโท ส สพุพ โทส ขมฺนฺตฺโน ฯ

๖. ประเพณีเดือน ๑๒ เหนือ เดือน ๑๐ ภาคกลาง ตรงกับเดือน กันยายน

๖.๑ ป่าเวณีจาละข้าว คนเฒ่าจำศีล

๖.๑.๑ ความหมาย^๑

การจาละ คือ การเสียดสละบริจาคน้ำของตนให้เป็นทานแก่ผู้อื่น จาละข้าว คือการถวายข้าวเปล่า อาหารแด่พระสงฆ์ คนเฒ่าจำศีล คือ อุบาสกอุบาสิกาผู้มีอายุหมดภาระหน้าที่ทางบ้านจึงพากันเข้าสู่พระศาสนาประพฤติปฏิบัติภาวนาสั่งสมบุญกุศล

ประเพณีจาละข้าวคนเฒ่าจำศีลนั้น ได้ทำกันมาช้านานในภาคเหนือนิยมทำกันในเดือน ๑๒ เหนือทั้งนี้ เนื่องมาจากเหตุผลหลายประการคือ

๑. เป็นฤดูกาลฝนตกชุก พระสงฆ์ไปไหนมาไหนไม่สะดวกการทำบุญเป็นการถวายความสะดวกสบายแก่ท่าน
๒. เป็นช่วงเวลาที่ข้าวเปลือกหายาก คนผู้มีอันจะกินถือโอกาสช่วยเหลือคนจน
๓. เป็นช่วงเวลาที่มิใช่อายุทั้งหลาย ถืออุโบสถศีลเป็นจำนวนมาก หาได้ทำงานแก่ท่านเหล่านี้ถือว่าบุญกุศลมาก และถือเป็นการสงเคราะห์ด้วย
๔. เป็นช่วงเวลาที่คนในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า เนื่องจากเป็นฤดูฝน การทำกิจกรรมจาละข้าวจะได้ช่วยกันทำ
๕. การทำบุญเดือน ๑๒ ถือว่าจะมีความสมบูรณ์พูนสุข เพราะการอ่อนของน้ำจันใด ถือว่าจะมีกุศลมากอย่างนั้น

บุคคลผู้ทำจาละทาน

ทานาธิเบติผู้จะบริจาคน้ำจาละข้าวนี้ ต้องเป็นผู้ฐานะดีพอสมควร มีเคหสถานกว้างขวางพอจะรับรองแขกหรือได้สะดวก มีข้าวของเครื่องใช้มากพอจะรับรองรับต้นแขกผู้มาร่วมงานได้อย่างสบาย มีมิตรสหายมาช่วยทำงานในด้านต่าง ๆ เช่น การทำครัว ตกแต่งสถานที่ เป็นต้น และสถานที่สำคัญที่สุดคือ เป็นผู้มิใช่เจียดสละหวังบุญกุศลอย่างแท้จริง

การเตรียมการจาละข้าว

เจ้าภาพจะเป็นผู้กำหนดวัน เวลาที่จะทำบุญ นับตั้งแต่เดือน ๑๒ เหนือ ขึ้น ๑ ค่ำไป จนถึงแรม ๑๔,๑๕ ค่ำ วันใดวันหนึ่งแล้วแต่เจ้าภาพจะเตรียมตัวทัน โดยส่วนใหญ่จะทำวันขึ้น ๕ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ วัน ๕ ค่ำ ทั้งขึ้นและแรม เนื่องมาจากวันพระทั้ง ๔ วัน วันขึ้นแรม ๘ ค่ำ วันเพ็ญเดือนระดับ เป็นวัน

^๑ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑. หน้า ๑๕๕.

อุบาสกอุบาสิกาฆานอนวัด รักษาอุโบสถศีล วันรุ่งขึ้นหากได้ทำบุญเลี้ยงท่านเหล่านี้ รวมทั้งพระสงฆ์ ด้วยถือเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่

เมื่อเจ้าภาพตกลงจะทำบุญจาเคาะข้าววันใดแล้ว สมัยโบราณต้องไปขอหนุ่มสาวชาวบ้าน ใกล้เคียงกันมาช่วยงานตำข้าวไว้หลายกระสอบ เพื่อใช้นึ่งเลี้ยงผู้มาร่วมงาน ต้องเตรียม ตำข้าวสะสม ไว้เป็นเดือน แต่ในปัจจุบันอุตสาหกรรมโรงสีมีมาก ทุกหมู่บ้าน การตำข้าวได้เปลี่ยนมาเป็นการสีข้าว ซึ่งทำกันสะดวกมากขึ้น แต่ขาดความสามัคคีระหว่างหนุ่มสาวไป เนื่องจากไม่ได้ช่วยเหลือกันแล้ว เตรียมเครื่องครวเช่น พริก หอม เกลือ ปลาร้า ถั่วเน่า ไข่ให้พร้อมรวมทั้งฟักเขียวฟักทองด้วย เพื่อแม่ครวจะทำอาหารได้สะดวก

ในวันแตงดา คือ วัตถุประสงค์หรือวันเตรียมการนั้น พี่น้องญาติมิตรบ้านใกล้เคียงจะพากันมาช่วย เตรียมสถานที่ทำอาหารสำหรับถวายพระและเลี้ยงคนเฒ่าจำศีล เจ้าภาพจะเตรียมเครื่องไทยธรรม ถวายสงฆ์ กัณฑ์เทศน์ และมีของทำบุญแก่คนเฒ่าจำศีลวัสดุที่ใช้ทำบุญจาเคาะนั้นประกอบด้วย

๑. เครื่องกัณฑ์เทศน์ หรือภาคเหนือเรียกว่า กัณฑ์ธรรม หรือหมายถึงเครื่องไทยธรรมสำหรับ พระธรรมกถึกเทศน์ จึงนิยมเรียกว่า “กัณฑ์ธรรม” บางรายใช้ถังน้ำใส่วัสดุไทยธรรมประเภทของแห้ง เครื่องกระป๋องและวัสดุคืบ เช่น ผลไม้ มะพร้าวอ่อน พริก เกลือ เป็นต้น ใส่เต็มถังน้ำ บางรายใช้ถาด หรือกะละมังแล้วแต่ศรัทธา

๒. เครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์ ขึ้นอยู่กับศรัทธาของเจ้าภาพ บางครั้งใช้ผ้าจีวรหรือสบง บางรายกัณฑ์ถวายอย่างกัณฑ์เทศน์เตรียมไว้เพียงพอกับพระสงฆ์ที่นิมนต์มา

๓. ของที่ทำบุญแก่คนเฒ่าจำศีลโดยมากจะใช้ผ้าเช็ดตัวบ้าง ผ้าขาวสำหรับผู้ชายหรือของใช้ เช่น ไฟฉายหรือไม้ขีดไฟ แล้วแต่กำลังทรัพย์จะหาได้เตรียมไว้ให้ครบ จำนวนคนเฒ่าจำศีลที่เชิญมา การเชื้อเชิญผู้มาร่วมงาน

เจ้าภาพสมัยก่อนใช้วิธีเดินไปบอกคนที่รู้จักมักคุ้นกัน ในสมัยปัจจุบันการแจกบัตรเชิญ ส่วนคนเฒ่าจำศีลนั้น เจ้าภาพจะนำสวय (กรวย) ดอกไม้ไปเชื้อเชิญคนเฒ่าแต่ละคน ๆ หนึ่งต่อหนึ่งสวย (กรวย) ถือว่าเป็นเครื่องสักการะที่ปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี

อาหารในการทำบุญจาเคาะข้าว

อาหารที่นิยมถวายในงานทำบุญจาเคาะข้าว ประเภทของคาว คือ

๑. ข้าวเหนียวนึ่งหรือข้าวเจ้า
๒. แกงอ่อม
๓. แกงฮังเล

๔. น้ำพริกปลาร้ากับผักนึ่ง

๕. จิ้นลาบ

๖. จิ้นฮุ่มหรือหมูเค็ม

ประเภทของหวาน

๒. ขนมจ็อก (ขนมเทียน)

๓. ขนมปาด (ศิลาอ่อน)

๔. ขนมลอดช่อง

๖.๑.๒ ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม

เจ้าภาพจะเป็นผู้กำหนดวัน เวลาที่จะทำบุญ นับตั้งแต่เดือน ๑๒ เหนือ ขึ้น ๑ ค่ำไป จนถึงแรม ๑๔,๑๕ ค่ำ วันใดวันหนึ่งแล้วแต่เจ้าภาพจะเตรียมตัวทัน โดยส่วนใหญ่จะทำวันขึ้น ๙ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ วัน ๙ ค่ำ ทั้งขึ้นและแรม เนื่องมาจากวันพระทั้ง ๔ วัน วันขึ้นแรม ๘ ค่ำ วันเพ็ญเดือนระดับ เป็นวันอุบาสิกอุบาสิกาฆานอนวัด รักษาอุโบสถศีล วันรุ่งขึ้นหากได้ทำบุญเลี้ยงท่านเหล่านี้ รวมทั้งพระสงฆ์ด้วย ถือเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่

๖.๑.๓ พิธีกรรม

เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เป็นที่บ้าน และมีกัณฑ์ธรรมด้วย พระคัมภีร์ที่นิยมเอามาเทศน์ในวันนั้นมีหลายผูกแล้วแต่จะเอาคัมภีร์ใดเช่น

๑. ธรรมมังคละสูตร

๒. ธรรมโลกวุฒิ

๓. ธรรมสังคหะโลก

๔. ธรรมสารากริ

๕. ธรรมไชยน้อย

พระคัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่มีแต่โบราณกาล ใช้เทศน์ในงานมงคล เช่น การทำบุญบ้าน ทำบุญอายุ งานจาจะเข้าถือว่าเป็นงานมงคล เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์ให้เทศน์ กัณฑ์ใดกัณฑ์เป็นสิริมงคลแก่บ้าน แก่ตนเองและถือว่าเป็นงานมงคล บางแห่งนิมนต์พระสงฆ์ที่เป็นนักเทศน์มหาชาติ มีกัณฑ์มัทรีบ้างนครกัณฑ์บ้างมาเทศน์เพื่อเป็นที่สนุกสนานและเสริมศรัทธาด้วย

วันรุ่งขึ้นเมื่อพระสงฆ์ และคนเฒ่าจำศีลมาถึงแล้วเจ้าภาพจะเชิญปู่อาวจารย์มาเป็นผู้ประกอบ

พิธีซึ่งประกอบด้วย

- พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่คือสังเวททำวศุโลกบาล
- การไหว้พระรับศีล
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สี่บชะตาผูกข้อมือเจ้าภาพ
- ปู่อาจารย์เวณทนาน
- ถวายอาหารบิณฑบาตและไทยทานแด่พระสงฆ์
- ทานของแก่คนเฒ่าจำศีล
- พระสงฆ์อนุโมทนา
- คนเฒ่าจำศีลให้พรแก่เจ้าภาพ
- สวดแผ่กุศลกรวดน้ำแก่บรรพชนและเทพยดา

ประเพณีจาะข้าว ก็คือ การทำบุญเสียดวงข้าวของแก่พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา ผู้รักษาอุโบสถศีลนั่นเอง บางแห่งเรียกว่าทำบุญบ้าน หรือทำมังกละสี่บชะตา เพื่อให้เกิดความสุข สวัสดิ์แก่เจ้าภาพลูกหลานในครอบครัวของตน ประเพณีนิยมทำกันเสมอในชนชั้นสูงและชั้นกลาง ทั่วไป

๖.๒ ป้าเวณีตานเปรตพลี(อุทิศส่วนบุญหาผู้ตาย)

ประเพณีอุทิศหาผู้ตาย บางทีเรียกว่า ประเพณีเดือน ๑๒ เป็ง ประชาชนในภาคเหนือ นิยม อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษของตน คือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีนี้เรียกกันแต่ละท้องถิ่น ก็มีชื่อแตกต่างกันไป บางจังหวัดในภาคเหนือเรียกประเพณี อุทิศหาผู้ตายว่า ประเพณีเดือนสิบสองบั้ง ประเพณีปล่อยผีปล่อยเปรตบ้าง ตรงกับภาคกลางว่า “ตรุษ สารท” บัณฑิตได้เรียกว่าประเพณีเดือนชิงเปรต และทางภาคอีสานก็คือ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีที่กล่าวมานี้ โดยความหมายและจุดประสงค์เป็นอันเดียวกันต่างกันด้วยวิธีการทำตามจารีต ประเพณีที่เคยทำมาในท้องถิ่นของตน

สำหรับการอุทิศหาผู้ตายของภาคเหนือ มีประเพณีสืบต่อกันมาเนื่องในการอุทิศกุศลแก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วถือกันว่าในเดือน ๑๒ เหนือขึ้น ๑ ค่ำถึงเดือนแรม ๑๔ ค่ำนั้น พระยายมราชได้ปล่อย วิญญาณสัตว์ผู้ตายกลับมาสู่เมืองมนุษย์ เพื่อขอรับเอาส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติพี่น้องลูกหลานจะได้ พ้นจากภาวะแห่งเปรตอสุรกายทั้งหลาย ดังนั้นการปฏิบัติต่อประเพณีก็ด้วยการกตัญญู ต้องการให้

บุคคลผู้เป็นที่รักพบกับความสุขในโลกจึงได้ทำสืบทอดกันมา

๖.๒.๑ความเป็นมาเรื่องปรตพลี^๔

ในกาลปีที่ ๕๒ นับแต่กรัถ์ปีขึ้นไปถึงวพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า “ปุสสะ” พระพุทธบิดาทรงพระนามว่า “พระเจ้าชยเสนะ” พระพุทธมารดา มีพระนามว่า “สิริมา” พระเจ้าชยเสนะยังมีพระราชบุตรอีก 3 พระองค์ ต่างพระมารดาและเป็นพระกนิษฐาภาดาของพระปุสสะพระพุทธเจ้า ราชบุตรทั้ง ๓ นี้ มีเจ้าพนักงานรักษาค้างหนึ่งเก็บส่วยในชนบท กาลต่อมาพระราชบุตรทั้งสามมีพระราชนัดดาจะบำเพ็ญกุศลบำรุงพระศาสนา ผู้เป็นพระเชษฐาภาดา ตลอดไตรมาส จึงขอรุณอนุญาตแก่พระบิดา เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว พระราชบุตรทั้งสามจึงตรัสสั่งเจ้าพนักงานผู้เก็บส่วย ในชนบทของพระองค์ให้สร้างวิหาร ครั้นสร้างเสร็จแล้วพระราชบุตรทั้งสามจึงนำเสด็จพระพุทธเจ้าไปที่วิหารและทูลถวายวิหารแก่พระศาสนาแล้วสั่งเจ้าพนักงานรักษาค้างและพนักงานเก็บส่วยว่า เจ้าจงดูแลและจัดของเคี้ยวของฉันถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐,๐๐๐ องค์ที่เป็นพุทธบริวาร และตัวเราทั้งสามกับบริวารทุก ๆ วัน ตลอดจนไตรมาสด้วย ตั้งแต่วันนี้ไปเราจักไม่พุดอะไร ตรัสแล้วก็พาบริวาร ๑,๐๐๐ องค์ สมทานศีล 10 แล้ว ประทับอยู่ในวิหารตลอดไตรมาส

เจ้าพนักงานรักษาค้าง และเจ้าพนักงานเก็บส่วย ผลัดกันดูแลทานวัตถุตามความประสงค์ของพระราชบุตรทั้งสามด้วยความเคารพ ครั้นนั้นชาวชนบทบางพวกจำนวน ๘๔,๐๐๐ คน ได้ทำอันตรายต่อทานวัตถุของพระราชบุตรทั้งสาม มีกินไทยธรรมเสียเองบ้าง ให้แก่บุตรเสียบ้าง เคาโรงครัวเสียชนเหล่านั้นครั้งทำลายจันทร์แล้วจึงไปบังเกิดในนรก

กาลล่วงไปถึง ๕๒ กัลป์ จนถึงกัลป์นี้ ในพระพุทธศาสนาพระกัลสสะปะสัมมาสัมพุทธเจ้า ชนเหล่านี้มีจิตอันอกุศลเบียดเบียนแล้วนั้น ได้มาบังเกิดในหมู่ปรต ครั้นนั้นมนุษย์ทำบุญให้ทานอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่เป็นปรตของตน ปรตเหล่านั้นก็ได้ซึ่งทิพย์สมบัตินานาประการ แต่หมู่ปรตผู้ทำลายเครื่องไทยธรรมพระราชบุตรทั้งสามนั้นหาได้รับส่วนกุศลไม่ปรตเหล่านั้นจึงทูลถามพระกัลสสะปะพุทธเจ้าว่า ข้าพระพุทธเจ้านี้ พึงได้สมบัติอย่างนี้ บ้างหรือไม่พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายยังไม่ได้สมบัติ บัดนี้ ต่อไปภายหน้าพุทธกาลแห่งพระโคตมพระพุทธเจ้าญาติของท่านทั้งหลายจักได้เป็นพระราชา ทรงพระนามว่า “พิมพิสาร” และจักได้ถวายทาน แต่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้วอุทิศส่วนบุญถึงท่านทั้งหลายเมื่อนั้นแหละท่านจะได้สมบัติดังนี้

^๔ เล่มเดียวกัน หน้า ๑๕๕.

การล่วงมาได้พุทธรูปหนึ่งถึงพระพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราที่เจ้าพนักงานผู้เก็บส่วยของพระราชบุตรทั้งสามได้มาบังเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ฟังเทศนาของพระพุทธเจ้าก็ได้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลและได้ถวายไทยธรรมแก่พระพุทธเจ้า แต่หาได้อุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรตที่เป็นญาติไม่เปรตที่เป็นญาติเหล่านั้นมากอรับส่วนกุศลอยู่ เมื่อมิได้รับส่วนกุศลตามความปรารถนาก็เสียใจ พอถึงเวลาหนึ่งก็ส่งเสียงร้องประหลาดน่าสะพรึงกลัว ครั้นรุ่งสว่างขึ้น พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ พระเจ้าพิมพิสารจึงอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เข้าไปปรับเครื่องไทยธรรมในพระราชนิเวศน์ แล้วพระราชาทรงกระทำทักษิโณทก ทรงอุทิศวาทานหนึ่งถึงหมู่ญาติของเรา ขณะนั้นฝูงเปรตที่มีความกระวนกระวาย และร่างกายที่น่าเกลียดน่ากลัวก็สูญหายไป กลับมีผิวพรรณงามผ่องใสตั้งทอง แล้วพระราชากวดยาคุณและของเคี้ยวอุทิศถึงญาติอีก ยาคุณและของเคี้ยวอันเป็นทิพย์ก็เกิดขึ้นในสำเร็จประโยชน์แก่ฝูงเปรตที่เป็นญาติเหล่านั้น แล้วพระราชากวดยาและเสนาสนะทรงอุทิศถึงญาติอีก ผ้าและเครื่องเสนาอาสนะปราสาทล้วนแต่เป็นทิพย์ให้สำเร็จประโยชน์แก่ฝูงเปรตเหล่านั้นได้ประสบความสุข พระเจ้าพิมพิสารก็ทรงโสมนัสยิ่งนัก

ในครั้งนั้น เรื่องสืบมาว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเทศนาติโรกัณหาสูตร ทรงสรรเสริญทานที่ทายกอุทิศบริจาคแก่ญาติที่ตายไปแล้วอีกหลายวัน แล้วกล่าวคำอุทิศถึงญาติว่า “อิทฺถ โน ญาตินิ โหตุ สุขิตา ญาตโยฯ” ทานนี้จึงถึงญาติทั้งหลาย (ที่เกิดในเปรตวิสัย) ขอญาติเหล่านั้นจงมีความสุข(คือได้เสวยผลแห่งทานด้วยความสำรวม)

อนึ่งผู้ที่บริจาคทานนั้นก็หาไร้ผลไม่ เป็นการสร้างสมบุญกุศลให้เพิ่มขึ้น กลับมีบุญกุศลยิ่งใหญ่ให้ผู้อื่นได้อุทิศบุญกุศลอีก การร้องให้เศร้าโศกปริเวทนา หาผู้ที่ตายไปไม่เป็นประโยชน์อย่างใดแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีแต่การทำบุญอุทิศกุศลเท่านั้นจะได้ผลแก่เขาในปรภพแล

๖.๒.๒ ช่วงเวลาในการประกอบพิธี

ในวันเดือน ๑๒ เหนือ ขึ้น ๑๔ ค่ำ จะเป็นวันแต่งดาเตรียมข้าวปลาอาหาร ขนมหวาน ผลไม้ไว้พร้อมสรรพ รุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันเดือน ๑๒ เพ็ญ ชาวบ้านจะนำเอาอาหารใส่ถาดไปวัดและจะถวายแด่พระภิกษุเรียกว่า “ทานขันข้าว” มีการหยดน้ำอุทิศบุญกุศลด้วย โดยให้พระเป็นผู้กรวดน้ำให้เพราะถือว่าท่านเป็นผู้ทรงศีล บุญกุศลจะถึงแก่ผู้ตายได้ง่าย

การทำบุญอุทิศกุศลนั้นมีการทำ๒แบบคือ

๑.อุทิศแก่ผู้ตายธรรมดา

๒.อุทิศแก่ผู้ตายโดยอุบัติเหตุพวกผีตายโหง อุทิศแก่ ผู้ตายธรรมดา ญาติจะเอาอาหารไป

ถวายที่วัดถือว่า วิญญาณผู้ตายธรรมดาเข้า ออกวัดได้โดยสะดวก ส่วนผีตายโหงนั้น เข้าวัดไม่ได้ เพราะอำนาจแห่งเวรกรรมญาติต้องถวายอาหารพระนอกวัด คือนิมนต์พระมานอกกำแพงวัดแล้ว ถวายเช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดินของอีสาน การทำบุญอุทิศถึงผู้ตายนี้ ถ้ามีญาติหลายคนที่ตายไปแล้วจะต้องอุทิศให้คนละชั้นหรือคนละถาดกล่าวคือ จะต้องถวายตามจำนวนคน แต่บางรายก็จะจดรายชื่อให้พระ เวลาพระให้พรจะได้ออกชื่อผู้ตายตัวอย่างคำ ให้พระอุทิศแก่ผู้ตายดังนี้ “ดีและอัชชะ ในวันนี้ก็หากเป็นวันดี สะหรืออันประเสริฐล้าเลิศกว่าวันดังหลาย บัดนี้หมายมีมูลศรัทธา (ชื่อผู้ถวาย) ได้สรรหองขงขวยตคแต่งแปงพร้อมน้อมนำมา ยังมธูปพลาชช ควลดอกข้าวตอกไม้ลำเทียน ข้าว น้ำภาชนะ อาหารมาถวายเป็นทานเพื่อจะอุทิศผละหน้าบุญ ผู้อันจุดตาย มีนามกรว่า “ผู้ตาย” หากว่า ได้วางอารมณ์อาลัย มรณะจิตใจไปบ่ช่วง ไปตคท้อหว่างจตุราบาย ร้อนบ่ได้อาบ อยากบ่ได้กิน ดังอัน กี้ดี ขอผละหน้าบุญอันนี้ไปอุ้มปกยกออก จากที่ร้ายกลายมาสู่ที่ดี หื้อได้เกิดเป็นเทวบุตร เทวดา อินท พรหมคนประเสริฐดังอันกี้ดี ขอผละหน้าบุญอันนี้ไปเต็มแถม ยังสหรี่สัมปติยิ่งกว่าเก่า สุขร้อยเท่า พันปนผละหน้าบุญนี้ชักนำรอดถึงเวียงแก้วยกเนรพานันจุงจกมีเที่ยงแท้คหลี

ศรัทธาประชาชนบางคนนอกจากทานขันข้าวอุทิศส่วนกุศลแล้ว ยังนิมนต์พระมาเทศน์ที่บ้าน อุทิศกุศลแก่ผู้ตายด้วย บางรายก็ไปนิมนต์พระเทศน์ที่วัดพร้อมกับการถวายอาหาร ทานขันข้าว พระคัมภีร์ที่นิยมเทศน์ในวันดังกล่าวนี้ประกอบด้วย

๑. ธรรมเปรตพลี
๒. ธรรมาลัยโศคโลก
๓. ธรรมมูลนิพพาน
๔. ธรรมมหามูลนิพพาน
๕. ธรรมตำนานคอนเต้า
๖. ธรรมตำนานพระยาอินทร์

คัมภีร์เหล่านี้มักใช้เทศน์อุทิศส่วนกุศล เจ้าอาวาสบูชาเอาผูกใดผูกหนึ่ง คือ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง เทศน์ให้ฟังเป็นอาานิสงฆ์แห่งการฟังธรรมอุทิศเป็นบุญเปรตพลี

ประโยชน์ของการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ผู้ตาย

๑. เป็นการสร้างความกตัญญูทเวที่ต่อบรรพชน
๒. เป็นการสังคหะช่วยเหลือผู้ตายและถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์จำนวนมากซึ่งจำพรรษาอยู่
๓. เป็นการสร้างความสามัคคียึดเหนี่ยวน้ำใจคนข้างเคียงมิตรสหาย

๔. เป็นการสร้างความสุขให้แก่ผู้กระทำ
๕. เป็นการอบรมลูกหลานให้เข้าใจระเบียบประเพณี
๖. เป็นการอนุรักษณ์มรดกบรรพบุรุษไว้นานเท่านาน

ดังนั้นประเพณีอุทิศหาผู้ตายในวันเพ็ญเดือนสิบสอง จึงเป็นประเพณีที่ดีงาม ควรแก่การอนุรักษณ์ไว้ให้เจริญและคงอยู่กับลูกหลานสืบไป

๖.๓. ปาณินิตานกัวยสลาก

๖.๓.๑ ความหมาย^๙

ประเพณีตานสลาก คือ การทำบุญสลากภัตในภาคเหนือ มีเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น บางแห่งว่า “กินกัวยสลาก” บางแห่ง “กินสลาก” บางแห่งว่า “ตานกัวนสลาก” ในความหมายเป็นอย่างเดียวกันสำหรับวิธีการทำบุญมีแตกต่างกันไปตามความนิยมในท้องถิ่นของตน

ประเพณีกินกัวยสลาก หรือทานสลากนี้เป็นประเพณีเก่าแก่ที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ปรากฏในพระธรรมบทพุทธทศนิกายว่า พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพระสาวก อรหันต์ของพระองค์ คือ พระโกณฑธานเถระ ซึ่งเป็นผู้โชคดีในการจับสลากได้ที่หนึ่งทุกครั้ง แม้พระพุทธเจ้าก็สู้ท่านไม่ได้พระสาวกทั้งหลายมีความสงสัยว่า ทำไมท่านจึงมีโชคดีเช่นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสรับบอกแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดว่า โกณฑธานปรารถนาว่าถ้าเลือกอะไร แข่งขันอะไร ขอให้ได้ที่หนึ่งเสมอ ดังนั้น ในชาตินี้โกณฑธานจึงเป็นคนโชคดี

๖.๓.๒ ประวัติความเป็นมาของสลากภัต

ในสมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ พระเชตะวันมหาวิหารนั้น วันหนึ่งนางกุมารีผู้หนึ่งได้อุ้มลูกชายวัยหนึ่งขวบขึ้นมานั่ง ผู้มีเวรต่อกันหลายชาติแล้ว ติดตามมาจะทำร้ายลูกของนาง นางเห็นจวนตัวจะวิ่งหนีไปที่อื่นไม่ได้ จึงพาลูกวิ่งเข้าไปในพระเชตะวันมหาวิหาร ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่นางเอาลูกนั่งน้อยวางแทบพระบาทแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอทรงโปรดเป็นที่พึ่งแก่ลูกชายของหม่อมฉันเถิดพระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าได้หยุดพฤติกรรมที่จองเวรของนางกุมารีและยังขนิด้วยคารุณาคำสอนว่า “เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” ธรรมนี้เป็นของโบราณ แล้วทรงให้นำทั้งสองเห็นผิดชอบชั่วดี นางยังขนิรับศีล 5 แล้วนางก็ร้องไห้สะอึกสะอื้น กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า นางไม่รู้จะไปทำมาหากินอย่างไรเพราะรักษาศีลเสีย

^๙ เล่มเดียวกัน หน้า ๒๐๔.

แล้ว นางกุมาริกาจึงรับอาสา จะพานางไปอยู่ด้วย นางได้รับอุปการะจากนางกุมาริกาหลายประการ นึกถึงอุปการะอยากจะตอบแทนบุญคุณ จึงเป็นผู้พยากรณ์บอกกล่าวเรื่อง อุตุนิยมวิทยา คือ บอกให้นางกุมาริกาทำนาบนที่ดอนในปีฝนมาก ทำนาในที่ลุ่มเวลา ฝนแล้ง นางกุมาริกาได้ปฏิบัติตาม ทำให้ฐานะร่ำรวยยิ่งขึ้นกว่าคนอื่น ๆ ในละแวกนั้น คนทั้งหลายมีความสงสัย จึงมาถามนางกุมาริกาว่าเป็นอย่างไร ใ้รับคำตอบว่านางยักษ์นี่เป็นผู้บอกกล่าวให้คนทั้งหลายจึงพากันไปหานาง ขอให้บอกอย่างเดียวกับนางกุมาริกา คนทั้งหลายได้รับอุปการะจากนางยักษ์นี่ จนมีฐานะร่ำรวยไปตาม ๆ กันด้วยความสำนึกในบุญคุณ จึงพากันนำเอาเครื่องอุปโภคบริโภคอาหารการกินเครื่องใช้มาสังเวชอยู่เป็นอันมาก ข้าวของที่สำนัคนางยักษ์นี่จึงมีมากเหลือกินเหลือใช้ นางจึงนำมาทำเป็นสลากภัต โดยให้พระสงฆ์ได้ทำการจับตามเบอร์ด้วยหลักของ อุปโลกนุกรม คือ ของที่ถวายเป็นของมีราคาแพง ราคาแพง พระสงฆ์องค์ใดได้ของมีค่าน้อยก็อย่าเสียใจ ให้ถือว่าเป็นโชคของตนดีหรือไม่ดีการถวายแบบจับสลากของนางยักษ์นี่ นับเป็นครั้งแรกแห่งประเพณีทำบุญสลากภัต หรือทานสลากในพระพุทธศาสนา

ค่านิยมในการกินสลาก

การทำบุญตามสลากภัตนับเป็นประเพณีที่สำคัญของภาคเหนือประการหนึ่ง เนื่องมาจากค่านิยมที่สืบทอดทำมาแต่โบราณจนกลายเป็นประเพณีสืบทอดมาช้านานคือ

๑. ประชาชนว่างจากภาระกิจการทำนา
๒. ผลไม้เช่นส้ม กล้วย กล้วยหอม ส้มเกลี้ยงกำลังสุก
๓. ประชาชนหยุดพักไม่เดินทางไกลเพราะเป็นฤดูฝน
๔. พระสงฆ์จำพรรษาอยู่อย่างพร้อม
๕. ได้โอกาสสงเคราะห์คนยากจนเป็นสังคหทาน
๖. ถือว่ามีอานิสงส์แรงคนทำบุญสลากมักจะมีโชคตามมา
๗. มีโอกาสหาเงินและวัสดุบำรุงวัด

ด้วยเหตุผล ๗ ประการ นี้ ประชาชนชาวไทยในภาคเหนือจึงนิยมทำบุญสลากภัตกันเกือบทุกวัด มีแต่ว่าหากวัดใดมีงานตั้งธรรมหลวง (ฟังเทศน์มหาชาติ) วัดนั้นจะเว้นจากการทำบุญสลากภัต

ประเพณีถวายสลากภัต หรือประเพณีถวายข้าวสลาก หรือ กินถ้วยสลากนั้น ทำกันมาตั้งแต่เดือน ๑๒ เหนือเป็ง เรื่อยมาจนถึงเดือนยี่เหนือ คือ ช่วงเดือน ๑๑-๑๒ ของภาคกลาง ชาวบ้านจะนำพืชผลมาถวายเป็นถ้วยสลากนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงมารับไทยธรรมสลาก ซึ่งศรัทธาประชาชนร่วมกันถวายสลากภัตของทางเมืองเหนือประกอบด้วย

๑. สลากน้อยคือสลากกระจุกเล็ก

๒. สลากถ้วยใหญ่หรือสลากโชค

สลากถ้วยเล็ก ใช้ถวายอุทิศแด่ผู้ตาย หรือทำบุญเพื่อเป็นกุศลในภพหน้า ส่วนสลากถ้วยใหญ่ ใช้ถวายเป็นมหากุศลสำหรับบุคคลผู้มีกำลังศรัทธา และร่ำรวยเงินทอง ทำถวายเป็นพลวปัจจัย ให้มีบุญกุศลมากขึ้น

๖.๓.๓ ช่วงเวลาของประเพณีถวายสลากภัต

ในเรื่องของรายละเอียดถ้าเป็นภาษาไทยกลางเรียกว่า "สลากภัต" ประเพณี "दानกัวยสลาก" หรือ "สลากภัต" ของชาวล้านนานิยมปฏิบัติกันตั้งแต่เดือน ๑๒ เหนือถึงเดือนยี่เหนือหรือตั้งแต่เดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคมของทุกปี สาเหตุที่ถือปฏิบัติกันเช่นนี้ก็เพราะว่า เป็นช่วงที่ชาวบ้านได้ทำนากันเสร็จแล้ว หยุคพักผ่อน พระสงฆ์ก็จำพรรษาอยู่วัดไม่ได้ไปไหนและบวกกับในช่วงเวลานี้ก็มีผลไม่สู้ก็ เช่น ลำไย มะไฟ สมโอ เป็นต้นเมื่อต้นข้าวในนาเริ่มเขียวจีชวานาที่มีฐานะไม่ค่อยดีการดำรงชีวิตก็เริ่มขัดสนเมื่อข้าวในยุ้งก็หมดก่อนฤดูกาล เก็บเกี่ยวจะมาถึง ดังนั้นการदानกัวยสลากในช่วงนี้จึงเท่ากับว่าได้สงเคราะห์คนยากคนจนเป็นสังฆทานได้กุศลแรง ก่อนจะถึงวันदानกัวยสลาก ๑ วันเขาเรียก "วันดา" หรือ "วันสุกดิบ"

๖.๓.๔ พิธีถวายสลากภัตที่นิยมมี ๓ ประเภทคือ

๑. สลากเอาเส้นซึ่งประชาชนจับสลากแล้วนำไปถวาย

๒. สลากที่พระสงฆ์จับสลากเอง

๓. สลากข้อม นิยมทำกันในกลุ่มไทยของ ซึ่งหญิงสาวภายในหมู่บ้านจัดถวายเป็นประเพณี ประเพณีสลากภัตที่ทำกันในภาคเหนือปัจจุบันนี้ นิยมให้พระสงฆ์จับสลากเองเป็นส่วนมาก เพราะง่ายและทุ่นเวลา ประเพณีการ "ทานข้าวสลาก" หรือการ "กินกัวยสลาก" ตามสำเนียงพูดของเมืองเหนือนี้ หมายถึง ประเพณีทานสลากภัต เป็นประเพณีที่ชาวเหนือถือสืบเนื่องมานานแล้ว การทานกัวยสลากจะเริ่มในราว เดือน ๑๒ เหนือ (คือเดือน ๑๐ ได้ เดือนกันยายน) และสิ้นสุดเอาในเดือนเกี้ยวดับ (เดือน ๑๑ ได้) การทานกัวยสลาก (หรือบางแห่งเรียกว่า ดานข้าวสลาก) ที่จังหวัดลำปางก็จะเริ่มที่วัดปางยางคก ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูลของเจ้าเจ็ดตน คือ พ่อเจ้าทิพย์ช้าง ปัจจุบันจะทำการตามสะดวก

ก่อนวันทำพิธี "ทานกัวยสลาก" ๑ วัน เรียกว่า "วันดา" คือเป็นวันจัดเตรียมสิ่งของเครื่องไทยธรรมพวกผู้ชายก็จะจัดการจักตอกสาน "กัวย" (ตะกร้า) ไว้หลาย ๆ ใบ บางครอบครัวอาจจะทำหลาย

สิบลูก แล้วแต่ศรัทธาและกำลังทรัพย์จะอำนวยให้ ทางฝ่ายผู้หญิงก็จะจัดเตรียมห่อของกระจุกกระจิก เช่น ข้าวสาร พริก หอม กระเทียม เกลือ กะปิ ปลา ร้า ขนมห้าต้ม และอาหาร เช่น ห่อหมก (ทางเหนือเรียก ห่อนึ่ง) ซีนบั้ง (เนื้อย่าง) เนื้อเค็ม หมาก เมี่ยง บุหรี่ ไม้ขีดไฟ เทียนไข สีย้อมผ้า ผลไม้ต่าง ๆ เครื่องใช้สอยต่าง ๆ ตามแต่ศรัทธาและฐานะ สิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ จะบรรจุลงในถ้วยซึ่งกรุด้วยใบตองหรือกระดาษสีต่าง ๆ เมื่อจัดการบรรจุสิ่งของต่าง ๆ ลงในถ้วยเรียบร้อยแล้ว ก็จะเอา “ยอด” คือ สตางค์ หรือธนบัตร ผูกติดไม้เรียวเสียบไว้ “ยอด” ที่ใส่นั้นไม่จำกัดว่าเท่าใด แล้วแต่กำลังทรัพย์ และศรัทธาจะอำนวยให้ เมื่อเตรียมสิ่งของดังกล่าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว เช้าวันรุ่งขึ้นในวันทานสลาก เขาก็จะใช้เด็ก ลูกหลานเอาเสื่อไปปูที่ลานวัด หรือตามศาลาบาตรและเอา “ถ้วยสลาก” ไปวางเรียงไว้เป็นแถว ๆ ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ ก็จะจัดเตรียมขัน (พาน) ข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน ถือขัน (พาน) ไปวัดกันเป็นหมู่ ๆ บ้างก็จูงมือลูกหลานไปด้วย ส่วนพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็ไปเหมือนกัน ส่วนมากไปกันเกือบหมดทั้งครอบครัว เพราะถือว่าการทานสลากกัณฑ์มีอานิสงส์มาก และจะได้ช่วยกันเอา “ถ้วยสลาก” ไปถวายพระในเวลาที่มีการเรียน “เส้นสลาก”

“เส้นสลาก” ที่กล่าวนี้ ผู้เป็นเจ้าของ “ถ้วยสลาก” จะต้องเอาใบลานหรือกระดาษมาตัดเป็นแผ่นยาว ๆ จารึกชื่อเจ้าของไว้ และบอกด้วยว่าอุทิศส่วนกุศลนั้นให้ใครบ้าง คำจารึกในเส้นสลากนั้น มักจะเขียนดังนี้ “สลากข้าของนี้หมายมีผู้ข้า นายเมือง นางดี ขอทานไว้กับตนตัวภรรยาหน้า” คือหมายถึงว่าถวายทานไว้อุทิศส่วนกุศลไว้สำหรับตัวเองเมื่อล่วงลับไปแล้ว จะได้รับเอาของไทยธรรมนั้นในปรโลก ซึ่งเป็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชนทั่วไปว่า เมื่อทำบุญถวายทานไว้ในพระศาสนาแล้ว เมื่อล่วงลับดับขันธไปแล้ว ก็จะได้ส่วยอานิสงส์ผลบุญนั้นในโลกหน้า และจะมีการอุทิศส่วนกุศลนั้นให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว เช่น “ผู้ข้าหนานเสนา นางบุ บ้านใต้วัด ขอทานไปถึงนางจันตา ผู้เป็นแม่ที่ล่วงลับไปแล้วขอหื้อโปรดไปถึงจิมเตอะ” ดังนี้เป็นอย่าง

“เส้นสลาก” ที่กล่าวนี้ จะต้องเขียนไว้ให้ครบจำนวนถ้วยสลากเมื่อชาวบ้านนำเอาถ้วยสลากไปที่วัดแล้วก็จะเอาสลากไปรวมกันได้ที่หน้าพระประธานในวิหาร ซึ่งผู้รวบรวมสลากมักจะเป็นมัคนายกหรือที่เรียกกันว่า “อาจารย์” รวบรวมได้เท่าไร ก็จะเอาจำนวนพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มาจากหัววัดต่าง ๆ นั้นหารจำนวนสลาก และหักเหลือไว้ส่วนหนึ่งเป็นส่วนของ “พระเจ้า” นี้ เมื่อเสร็จจากกรทำบุญแล้ว ก็จะแบ่งปันให้พระภิกษุสามเณรและเด็กวัด (ทางเมืองเหนือเรียกว่า ขะโยมวัด) โดยทั่วถึงกัน และอาจารย์ หรือมัคนายกก็จะมีส่วนหนึ่ง แต่เงินยอดถ้วยสลากนั้น ส่วนของ “พระเจ้า” จะต้องเป็นเงินกองกลางของวัดสำหรับใช้จ่ายในกิจการของวัดต่อไป

การแบ่ง “เส้นสลาก” ในแบบฉบับของ “ชาวปะเก่า” (คนโบราณ) นั้น ในสมัยที่พวก

ชาวบ้านยังไม่รู้หนังสือไม่รู้จักคิดเลขอยู่นั้น การแบ่ง “ถ้วยสลาก” จะต้องตก “เส้นสลาก” เป็นกอง ๆ รวม 3 กองกองหนึ่งของ “พระเจ้า” (คือของวัด) ส่วนอีก 2 กองนั้น เฉลี่ยออกไปตามจำนวนพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มาร่วมในงานทำบุญหากมีเศษเหลือก็มักจะปิดเป็นของพระเจ้า

“เส้นสลาก” ที่แบ่งปันให้พระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มาจากวัดต่าง ๆ นั้น เมื่อพระภิกษุสามเณรได้รับส่วนแบ่งแล้วก็จะไปยึดเอาชัยภูมิแห่งหนึ่งในวัดและจัดการออกสลาก คือ อ่านชื่อในเส้นสลากดั่ง ๆ หรือให้ลูกศิษย์ (ชะ โยม) ที่ไปด้วยนั้นตะโกนตามข้อความที่เขียนไว้ในเส้นสลาก หรือเปลี่ยนเป็นคำสั้น ๆ เช่น ศรีทรานายเมือง บ้านใต้วัดมีโหนด” เมื่อผู้เป็นเจ้าของได้ยิน หรือมีเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ยินก็จะไปบอกให้เจ้าของ “ถ้วยสลาก” ซึ่งบางรายก็จะหิ้ว “ถ้วย” ไปตามหาเส้นสลากตามลานวัด การเที่ยวหาเส้นสลากนี่เป็นที่น่าสนุกสนานมาก พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ เฒ่าชะแรแก่ชรา ไม่ว่าเด็กน้อยหรือหนุ่มใหญ่จะหิ้ว “ถ้วยสลาก” ออกตามหาเส้นกันขวกไขว่ ทุกคนจะมีใบหน้าแจ่มชื่นผ่องใส เพราะนานปีถึงจะมีการ “กินถ้วยสลาก” สักครั้ง บางวัด 3 ปี จะมีการทานสลากนี้สักครั้งหนึ่ง พวกหนุ่ม ๆ ก็จะถือโอกาส ช่วยสาว ๆ หาเส้นสลากเป็นการผูกไมตรีไปด้วย เมื่อพบเส้นสลากของตนแล้ว ก็จะเอา “ถ้วยสลาก” ไปถวายพระ พระก็จะอ่านข้อความในเส้นสลากให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง แล้วรับเอา “ถ้วยสลาก” และกล่าวอนุโมทนาให้พร แล้วก็คืนเส้นสลากนั้น ให้เจ้าของสลากไป เจ้าของก็นำเอาเส้นสลากนั้นไปรวมไว้ในวิหารเมื่อเสร็จแล้ว “แก้ววัด” หรือมัคนายกก็จะเอาเส้นสลากนั้นไปเผาไฟหรือทิ้งเสีย

การทานถ้วยสลากนี้ นอกจากจะมี “ถ้วยเล็ก” แล้ว ผู้มีฐานะดี การเงินไม่ขัดสน ก็จะจัดเป็นพิเศษเรียกว่า “สลากโชค” สลากโชคนี้ ทำเป็นพิเศษกว่าสลากธรรมดาและในสมัยก่อนมักจะทำเป็นรูปเรือนหลังเล็ก ๆ มีข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น หม้อข้าว หม้อแกง ถ้วยชาม เครื่องนอน หมอน มุ้ง เสื้ออ่อน ไม้กวาด เครื่องนุ่งห่ม อาหารสำเร็จรูป 1 สำหรับและรอบ ๆ เรือนหลังเล็กนั้น จะมีต้นกล้วยต้นอ้อยผูกติดไว้และยังมี “ยอด” เงินหลายสิบบาท หรือปัจจุบันก็เป็นร้อย ๆ บาทผูกติดไว้ สลากโชคนี้บางคนก็อุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

สลากโชคนี้ เจ้าองค์จะตกแต่งประณีตสวยงามมากกว่าสลากธรรมดา บางรายเจ้าของก็จะเอาเครื่องประดับมีค่า เช่น สร้อยคอทองคำ สร้อยข้อมือ หรือเข็มขัดนาฬิกา เข็มขัดเงิน ใส่ลงไปด้วยแต่ไม่ได้ “ทาน” ไปจริง ๆ เมื่อถวายสลากแล้วก็มักจะขอ “บูชา” คั่นการเอาของมีค่าใส่ลงไปเช่นนี้ ผู้ถวายมักจะอุทิศกุศลนั้นให้ตนเอง เพราะเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้วหากไปเกิดในภพอื่น ก็จะได้รับสิ่งของที่ตนถวายอุทิศไว้ อีก สลากโชคนี้ มักจะมีไม่ก็ราย เพราะต้องใช้จ่ายเงินทองมากและเมื่อ จะยกเอาสลากโชคไปวัดก็จะมีพิธีฆ้องกลางแห่แห่นไป เมื่อถึงวัดก็จะนำเอาเส้นสลากไปรวมกันดังกล่าว

มาแล้ว

การ “ตานกัวยสลาก” นี้มิได้จัดทำเฉพาะหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น บางทีหลาย ๆ หมู่บ้านจะรวมกันทำที่วัดใดหนึ่งในตำบลนั้น แต่ต้องเป็นวัดใหญ่และเป็นวัดเก่าแก่เพราะถือกันอยู่ว่า วัดที่สร้างขึ้นมาใหม่จะมีงานตานกัวยสลากก่อนวัดเก่าไม่ได้และวัดเล็ก ๆ ก็มักจะไปทำร่วมกับวัดใหญ่ เพื่อตัดความยุ่งยากในการจัดงานและการเตรียมอาหารถวายพระสงฆ์สามเณรที่มาร่วมงานด้วย

บรรณานุกรม

ทองทวี ยศพิมสาร.ฮีตคนเมือง.พิมพ์ครั้งที่๗.(ลำพูน : หสม.ณัฐพลการพิมพ์),๒๕๕๑.

มณี พยอมยงค์.ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

วันชัย พลเมืองดี.หนังสือปูอาจารย์.พิมพ์ครั้งที่ ๓.พะเยา : นครนิเวศการพิมพ์,๒๕๕๗.

อุดม เขยทิววงศ์.ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน.กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา,๒๕๔๗.

ประเพณีสิบสองเดือน.(ออนไลน์) <http://www.culture.lpru.ac.th/>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม

๒๕๕๘.